Petar Skok

O podrijetlu Dubrovnika

Istraživanja iz historijske toponimije i historijske lingvistike

I.

Prvi povjesničar koji o osnutku Dubrovnika donosi poprilično precizne vijesti bio je Konstantin Porfirogenet.[1] To je itekako poznata činjenica, a zna se i za legendu. Prema riječima bizantskoga cara, šest je obitelji, pošto su Slaveni (oko 614.) razorili Epidaur (Cavtat), izbjeglo na strminu (ἐπάνω τῶν κρημνῶν) smještenu 10 km sjeverno od razorenoga grada. Toj su prvobitnoj jezgri dubrovačkog stanovništva uskoro pritekle i izbjeglice iz Salone. Učeni nas pisac obavještava ne samo o njihovim imenima (i o imenu mjesta koje će poslije osnovati) nego i o etimologiji toga imena. To je, veli, *Rausa* (Ῥαούση) ili *Rausium* (pisano Ῥαούσιον ili Ῥαούσιν) – riječ koja je, prema njemu, nastala od latinske riječi *lau* (λέγεται δε ῥωμαϊστί ὁ κρημνὸς λαῦ), s promjenom *l* u *r*.

Kasniji pisci ne rade ništa drugo, nego tu priču i Carevu etimologiju samo ponavljaju, pa Šišić[2] ima pravo kad kaže da učeni car navodi neku lokalnu etimologiju dubrovačku. Grafija nam λαῦ[3] prema Ῥαούση, Ῥαούσιον potvrđuje

1 *De adm. imp.*, *c.* 29, *str.* 136 – 137. *Cf.* Šišić, *O hrvatskoj kraljici Margareti,* Dubrovnik, 1930, str. 5 – 9. To važno istraživanje ovoga učenog povjesničara – u duhu u potpunosti polemičko – daje zasad najbolju historijsku analizu svih naših izvora o podrijetlu Dubrovnika.

2 *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, str. 144.

3 Šišić *l. c.* pogrešno piše *λαοῦ*. Za druge slučajeve transliteracije latinskih grafija u Konstantina, *v.* Starohrvatska prosvjeta, *n. s.* 1, str. 186, fusnota 71, 193, *ZONF.*, IV, str. 237. Najsnažniji se dokaz za to da je Car svoje djelo sastavio na osnovi latinskoga materijala sastoji od τὰ Δεκάτερα, τῶν Δεκατέρων za *Catera*, gdje se dodatak Δε– može shvatiti samo ako se u njegovu ishodištu u obzir uzme rimski izraz *civitas, castrum* + *de* + *Catera* (*cf.* Meyer–Lübke, *Rom. Gramm.*, III, § 231). Zanimljivo je primijetiti da poput Cara griješe i dubrovački pisari kad latinicu transliteriraju ćirilicom: *похоуали, Хоуарски, оуреме, оуpaмар* (1651), gdje umjesto *v* imamo *oy* jer latinsko pismo za *u* i *v* ima samo znak *V*. Gosp. mi je Gy. Moravcsik, koji priprema novo kritičko izdanje Konstantina (*cf.* njegov članak Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ *De administrando imperio* u Ἐπετηρὶς τῆς ἑταιρείας τῶν σπουδῶν 1930, *str.* 138 – 152) ljubazno na raspolaganje stavio kopiju fotografiranog teksta

da on ne donosi grčki izgovor latinske riječi, nego da latinsku grafiju *lau* transliterira grčki. Sudeći po tome, podrijetlo mora biti latinsko.

Pop Dukljanin[4] navodi Konstantinovu etimologiju gotovo od riječi do riječi, ali se na nj ne poziva. Spominju je i dubrovački analisti stavljajući u prvi plan svaki svoju etimologiju, pa iznoseći tako svoju etimologiju Nikola Ranjina[5] (*Nicolaus de Ragnina*) zna i za onu Konstantinovu; isto tako i Džono Rastić[6] (*Iunius Resti*).

Konstantinove se vijesti u isto vrijeme moraju potvrditi i geografski i lingvistički; to je ono o čemu bih ja u ovome istraživanju htio kazati nekoliko riječi.

Prvo je pitanje detaljnije, a postavlja se neizbježno u tijeku Konstantinove priče: gdje je ona strmina, ili litica (*κρημνός*) na koju su se – došavši iz srušenog Epidaura – bili naselili preci dubrovački?

Konstantinova nam etimologija kaže da se to mjesto zvalo Ῥαούση i λαῦ.

No, topografsko se pitanje može precizno riješiti s pomoću termina upotrijebljenih u najstarijim crkvama dubrovačkim. To je zato što se tamo, uz ime sveca komu su posvećene, donose i naznake mjesta na kojemu su te crkve bile. Tako se god. 1466. spominju »case poste in sexterio de San Piero alla laue«.[7] Blizu se crkve *t.* Petra god. 1430. nalazi »hospedal de San Piero ale laue«.[8] Poslije ta ista bolnica mijenja ime u »hospitale scti Petri de Clobuco«[9] (1499.). Taj se slavenski predikat piše na različite načine: *clobutiz* (1437.), *Clobuciz, Clobuciza* (1503.), *Clobucich* (1443., 1487. i 1511.), *Clobucina* (1419.). Prema ispravi iz 1511., ta se bolnica nalazi »apud S. Maria de Castello« – o tome će biti riječi poslije. Predikat se *klobučac,* ili *klobučina,* zamijenjen s *alle laue*, odnosi na svodove (tal. *archivolti* = srp.–hrv. *klobučine*) koji su spajali dvije kuće, jednu nasuprot drugoj nad strmim ulicama.[10] Blizu je te »hospitale ad lauas« imao god. 1427. »domum magnam«[11] kancelar slavenskog podrijetla Nikša Zvijezdić (*Nixa Suiesda*). (*Cf.* Zvijezdićevu ulicu danas na slici br. I.).

(1361̲5–21) *cod. Paris. gr.* 2009 (*s.* XI) *fol.* 77ʳ u kojoj sam još jednom mogao provjeriti tu razliku: τοῦ ῥαουσίου, ῥαούση, ῥαουσαίους prema λαῦ (na margini rukopisa), λαυσαῖοι.

4 Za sada vidi *Летопис Попа Дукљанина*, *ed.* Šišić, *c.* 26, str. 320. Zato Pop Dukljanin u nastavku svoje kronike piše *Lausium* za *Ragusium.*

5 *Mon. hist. Slav. mer.*, *t.* XIV, p. 173, 175.

6 *Mon. hist. Slav. mer.*, *t.* XXV, p. 16*sq.*

7 *Testam. Notar. Ragus.* 1467.

8 *Ibidem,* 1451 f. 21.

9 Sve te potvrde dugujem ljubaznosti gosp. Nika Đivanovića, učenog župnika dubrovačkoga. On je došao na ideju da se dubrovački arhivi iscrpe.

10 *Cf.* Jireček, *Die Romanen* I, p. 88. Za to se umjesto *klobučina* danas kaže *bôta*. J. Đorđić koristi se terminom *klobučac* u značenju »cirkumfleks«, *Ak. Rj.*, V, str. 83.

11 *Div. Not.* XV, p. 120 (v), o čemu me izvijestio gosp. Tadić.

Sigurno je da je Crkva sv. Petra »alle laue« bila kraj stare gimnazije, iza sadašnjih Jezuita, ondje gdje je *Ulica svetoga Petra* (*v.* sliku br. I.) i, prema tome, na prostoru gdje je bio i *Castel di Laue* sa slike br. II .[12]

God. 1427., 1430. i 1457. spominje se Samostan svetoga Andrije »alle laue, di laue, ad lauas«.[13] To je danas ulica zvana *Na Andriji* (*v.* sliku br. I.), blizu mjesta zvanoga *Rupe*. Ta se riječ upotrebljava kao predikat god. 1490. za onaj isti samostan (*scto Andrea a rupe).*

Druge su crkve koje nose predikat *le laue,* sljedeće: god. 1291. spominje se crkva *Sancti Michaelis de Labe*[14] kao vlasnik jednoga vinograda u Župi *(Breno);* god. 1382. ima *ruga scti Micaelis de labibius,* a to je na dubrovački talijanski god. 1400. prevedeno kao *ecclesia Sti Michaelis a laue.*[15] Danas joj je teško odrediti točan položaj. No, o tome da je i ona bila unutar *Castela di Laue,* nema nikakve sumnje.

Prvi se dio toga imena pojavljuje kao predikat crkve *Scta Maria de Castello* god. 1501., a prethodno se (god. 1440.) u cjelini piše kao *in sexterio scte Marie de Castello a laue.*[16] Blizu se te crkve nalazi i jedna druga posvećena sv. Fošci, bez toga predikata (slika I.).

God. 1448. susrećemo *capella S. Helene a le laue* koja je bila na mjestu današnje *Montenerove* ulice (slika I.).

God. 1378. ima *turris ligneaminis que fit prope ecclesiam S. Margarite de Labibus.*[17] Latinski se predikat *de labibus* na dubrovački talijanski prevodi god. 1448. kao *S. Margerita a le laue.*[18] Danas je to mrtvačnica vojne bolnice koja se nalazi upravo na jednoj strmoj hridini poviše mora (danas *Ulica* sv. *Margarite*) (slika 1.).

12 Tu sliku dugujem ljubaznosti gosp. Nika Đivanovića, koji ju je dobio od jednog mljetskog svećenika (čije je ime zaboravio). Isti sam crtež vidio u ljetnikovcu gosp. grofa Vita Gozze u Trstenome. Čini se da gosp. Rešetar za nju nije znao kada je pisao svoj učeni članak »Slike staroga Dubrovnika«, Narodna Starina, 1924. Vjerujem da se ta slika temelji na priči iz Dubrovačke kronike, koja je, u rukopisu, sačuvana u Arhivu pod naslovom *Origine della città di Ragusa* itd. Kronika je bila u vlasništvu priora mljetskoga pjesnika Ignjata Đurđevića. Gosp. je V. Vuletić–Vukasović preveo jedan njen dio koji se tiče dubrovačkih običaja, i to onaj koji donosi podatke Filipa de Diversisa s ovamo i onamo razbacanim novim pojedinostima. V. Glasnik dubr. uč. društva »Sv. *Vlaho«, t.* I, str. 152*sq.*

13 *Test. notar. ragus.* 1456, p. 98, *Div. Not.* XV, 120 (v).

14 Jireček, *Die Bedeutung Ragusas,* p. 44, fusnota 11; *Handelstrassen*, p. 10, fusnota 23a; *Sm.* VII, p. 39.

15 *Disturbationes testamentorum* 1405. Gosp. Niko Đivanović misli da se ta crkva nalazila kod skladišta zvanoga *Rupe* (slika I.).

16 *Div. Not.* XXIV, p. 15.

17 *Mon. hist. Slav. mer.*, XXVIII, p. 160.

18 *Distrib. testam.* 1448. Prema gosp. Niku Đivanoviću, Crkva sv. Margarite prije 1571. nalazila se zapadnije od ove sadašnje.

Prema Konstantinu je u sredini *Castela* bila još i Crkva sv. Stjepana,[19] ali je s vremenom izgubila predikat *alle laue*.

Područje se *alle laue* ili, štoviše, *Castel di Lave* prema našoj slici i prema dubrovačkim kronikama može, dakle, odrediti vrlo precizno, i to onako kako je to označeno na našoj karti br. I. brojevima 1 – 8.

I taj naziv i priroda mjesta koje označava potvrđuju ono što Konstantin kaže.

To što se jezična danost koju nam je Car priopćio ne slaže s grafijom iz arhivâ, to se tiče samo izraza riječi o kojoj se radi. Dok nam bizantski povjesničar kao latinski oblik daje *lau*, u ispravama se na latinskome piše u pl. *labes, labibus,* a na dubrovačkome talijanskome *le laue, alle laue,* što je naknadno latinizirano kao *ad lauas.* Kako pomiriti Konstantinovo *lau* s *labes* i *le lave* s karata?

Nepodudarnost je zapravo iluzorna.

Budući da se za te nazive u Dubrovniku danas ne zna, nemamo načina usporediti oblike iz arhivâ sa suvremenim oblicima. No, ti su oblici u upotrebi bili prilično uobičajeni u vrijeme Appendinijevo,[20] a on kaže da njegovi Dubrovčani još uvijek imenom *Lavvi* zovu »le rupi dette di S. Andrea situate nella parte della loro città che guarda il mare«. Geminata nam, koju Appendini tu piše, kaže da riječ treba akcentirati *lȁvi.*[21] Nastavak *–i* stoga ne treba gledati kao talijanski plural na *–i* tipa *le navi* ili *le ali,* nego kao srp.–hrv. plural muškoga roda. Dakle, iz toga slijedi da se i slavensko stanovništvo dubrovačko služilo tim nazivima za oznaku najstarijega dijela svoga grada.

I prijevod nam na dubrovački talijanski *le lave, alle lave* i latinizirano *ad lauas* bez ikakve sumnje kaže da se tu radi o latinskoj riječi *lābās f. (sc. terrae)* koja se sačuvala u romanskome.[22] Na temelju se plurala *laue* pretpostavlja u dubrovačkome talijanskome singular *laua* (taj se oblik u ispravama latinizira kao *ad lauas*).

Kako pomiriti *lava* iz romanskoga govora dubrovačkoga s Konstantinovim *lau*?

19 *De adm. imp. c.* 29, p. 128. Prema gosp. Niku Đivanoviću, Dubrovnik, 1929, br. 9 – 10, str. 355, crkva je bila poviše Jezuita, ondje gdje je danas *Ulica* sv. *Stjepana* (slika I.). Prema našoj slici II. nalazi se isto tako izvan *Castela di Laue,* na području kvarta zvanoga *Posterula.* To za Carevo doba ne dolazi u obzir jer on eksplicitno kaže: »ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τῷ ὄντι μέσον τοῦ αὐτοῦ κάστρου«. Ostaje na budućim istraživačima dubrovačkih starina da odgonetnu uzrok ove nepodudarnosti.

20 *Notizie istor., t.* I, *lib.* II, p. 73.

21 *Cf.* Vaillant, *La langue de Zlatarić,* § 34*sq.*

22 *REW.* 4806. Jireček, *Die Romanen,* I, p. 90. Bartoli, *Das Dalm.,* II, 271. Nerazumljiv je latinizirani oblik *lapes* koji se nalazi za god. 1295. i 1301. *(ad lapes extra civitatem).* Može li to biti kontaminacija izazvana pučkom etimologijom prema *lapis* »kamen«?

Budući da je ta riječ u latinskome imenica ženskoga roda treće deklinacije, njen se odgovarajući oblik u romanskome mogao kolebati između prve i treće deklinacije, kao što je to s tal. *mogliere – mogliera*[23] itd. To je zato što se latinsko *–e* jezičnom intuicijom govornikâ moglo pogrešno shvatiti kao plural prve deklinacije.

Veljotski nam primjeri tipa *krauk* < *croce* itd. kažu da je u starome dalmatskom krajnje *–e* iza negeminiranoga konsonanta[24] otpadalo; nažalost, protiv toga govori oblik *Meçalaue,* koji Jireček[25] navodi za Dubrovnik god. 1326. To je naziv koji se odnosi na jedan dio gradske obale ispod hridina. Dakle oblik se *lau* za lat. *lābē* slaže točno s *krauk* < *croce*, a to znači da je Konstantinov oblik *lau* podrijetlom zapravo iz romanskoga govora dubrovačkoga.

Taj zaključak potvrđuje to što je riječ *lau* kao oblik romanskoga govora splitskoga potvrđena god. 1080. u slavnom testamentu Petra Čarnoga[26] (*Petrus Cerni*). Ondje postoji i deminutiv izveden iz istoga korijena: *laucelle*[27] *pl. f.* god. 1171.

Budući da je Konstantinovo *lau* ili *lava,* kao inovacija romanskoga govora dubrovačkoga, opća imenica kojoj je značenje nepoznati dubrovački kroničar glosirao slavenskom riječi *greben,*[28] može se očekivati da ćemo tu riječ u toponimiji dubrovačkoga kraja susretati često. Dubrovački Statut[29] tako spominje stijenu u samome gradu u blizini Crkve sv. Nikole *de Campo* odakle se smeće bacalo u more, a zvala se *ad lavem de Campo.*[30] God. 1366. tri osobe

23 *Cf.* Meyer–Lübke, *Rom. Gram., t.* II, § 29.

24 Bartoli, *Das Dalm.,* II, § 320, 1. Prema *S. Croçi, nienti,* što Bartoli donosi *ibidem* u § 323, moglo bi biti da *lavvi* – oblik koji navode Appendini i Rastić *(v.* fusnote 20. i 41*)* – treba pripisati dalmatskom govoru dubrovačkom.

25 *Die Bedeutung* itd., p. 44, fusnota 11. Slična se složenica nalazi i u Splitu kao predikat crkve *S. Maria de Mesavia, Sm.* X, p. 394, god. 1338, što Rački, *Documenta* p. 39, piše, moguće pogrešno, kao *S. Maria de Mesabra. Cf.* u veljotskome *mis* < *medius.*

26 Rački, *Documenta*, p. 129.

27 *Sm.* II, p. 131. *Cf. Јужнослов. Филолог*, VI, p. 80, § 48.

28 *Mon. hist. Slav. mer., t.* I. XIV, p. 10: *comenzando de Castel de Lave per tuti grebeni de parte de marina;* to su riječi koje neizdana kronika p. 22 *(Origine* itd. *cf.* fusnotu 12*)* ponavlja doslovno: »principiando da Castel Lave per li Grebeni da parte del mare«. Za razliku od toga nepoznati kroničar riječ *Lave* svojeglavo prevodi kao »forte«. Naime, on kaže: »a lo Chastel de Lave, perchè era forte fato per re Radosavo Bello, (sc. poseno) vocabulo o ver dito romano Lave, id est forte«. Nikola se Ranjina izražava preciznije prema Popu Dukljaninu: »Hoc castrum vocitat Epidaurica lingua Labusa, /Namque ripa sonat hoc idiomate labes«, *Mon. Sl. mer.* XIV, p. 174, 173. Taj kroničar u distih stavlja ono što kaže Pop Dukljanin: »aedificaverunt civitatem supra mare in ripis marinis quas Epidaurii lingua sua *laus* dicunt«. *Cf. ZONF.,* IV, p. 214. Isto tako i Džono Rastić, koji *Lavi* prevodi kao: »rupi o scoglio di nude pietre e sassi«, *ibidem,* XXV, p. 16.

29 *Mon. histor.–jur. Slav. mer., t.* IX, p. 19, u § XXVI.

30 *Mon. hist. Slav. mer., t.* XXVIII, p. 64 i XXIX, p. 276.

postavljaju stražu *(custodia civitatis) ad labes de Campo* i tu je opća imenica o kojoj govorimo napisana ispod latinskoga oblika. Ta je litica jamačno bila ondje gdje su danas Ploče (slika I.). Tamo su i stube koje se spominju god. 1329.

I jezgra je grada, *Castel di Lave,* imala nekakva vrata nazvana po toj imenici: tako se god. 1360. spominje *Porta de Labis.*[31] U ispravi se iz 1362. čini interesantna razlika između stražarskih mjesta na kopnu i onih u gradu; ona se gradska zovu *poste... ad Labes,* a to se savršeno slaže s nazivima u ispravama tipa *a parte pelagi super laue* (god. 1279.), *conduxi barcam ad lauem* (god. 1345.), *ex latere maris de labis* (god. 1345.). *Cf.* fusnota 32.

Danas nije više moguće precizno odrediti gdje su *Porta de Labis* bila. Prema ispravi se iz god. 1360., u kojoj se nakon *porta moli* (vrata od brane), *porta sub domo Paschalis, porta Nifficori* spominju i naša *Porta de Labis,* čini da su to četvrta vrata nakon onih od brane preko *Paludazza* (*v.* sliku II.). To se mora pretpostaviti zato što su sva četvera vrata imala samo jednoga vratara (*portinarius*).

I izvan je grada bilo mjesta koja su se tako zvala, pa tako i u mjestu zvanom Brgat. God. 1441. čita se *sotto le ripe chiamate laue in Vergato.* Njihov je trenutačni položaj nepoznat.

Stijene se kod Petke u Lapadu u hiperlatiniziranom obliku zovu *lapes maris.*[32] Na otoku Šipanu se neke hridine koje se dižu vrlo visoko nad morem, zovu *Lâve,* gen. pl. *Lâva.*[33] Trenutačni ih jezični osjećaj dovodi u odnos sa srp.–hrv. *lâv* i u njihovu se izgledu hoće nazreti lik lava. Kraj tih hridina je kraj koji se tako naziva god. 1443. i 1452.: *terre, terreni in Zupana in logho chiamato laue.*[34] U blizini je toga mjesta zvanoga *le laue* Crkva sv. Marije *de Castello de laue* imala neku zemlju (slika III.).

U selu je Prijèvoru (slika III.), koje se nalazi na nizbrdici s desne strane Omble (Rijeke), jedan dio koji se zove *ulica òd Lāvā, Nà Lāvan, Nike, Mare* ili *Frana s Lâvā.*[35] Područje koje se danas tako zove, označava kao kakvo brdašce usred maslina. Nažalost, za to se mjesto ne mogu navesti potvrde iz isprava.

Nakon svega toga, doista imamo na osnovi čega reći da je car Konstantin imao svako pravo misliti o *lau* kao o riječi latinskoj jer je ona zapravo bila dio najstarije dubrovačke toponimije.

31 *Ibidem,* XXVII, p. 35*sq.*, p. 182.

32 Sljedeće potvrde citira Jireček, *Handelsstrassen,* p. 10, fusnota 23a, *Die Bedeutung,* p. 44, fusnota 11.

33 O tome me obavijestio gosp. Vlaho Fortunić iz Dubrovnika. Oblik je *Lavai* s vojne karte austrougarske (1/80 000) pogrešan.

34 *Div. Not.* XXVI, p. 202.

35 Zabilježio prilikom svojega putovanja u Mokošicu.

Veza je u koju učeni Car dovodi oblike *lau* i *Rausi* i njegova tvrdnja da etnik 'Ραυσαῖοι zapravo predstavlja Λαυσαῖοι, nešto sasvim drugo. Ta se etimologija, jasno, ne može provjeriti ni u jednome od poznatih jezika koji u pitanje podrijetla Dubrovnika ulaze. Ni dalmatski romanski, niti vulgarni latinski, niti ilirski (onoliko koliko je poznat) ne pokazuju primjer za prijelaz početnoga *l* u *r* na koji se Konstantin poziva. Osim toga, duboki prijezir prema nastavku *–sa* ili *–sium* u *Ragusa* ili *Ragusium* u usporedbi s *lau* itekako karakterizira postupak njegova etimološkoga umijeća.[36] U svojim se etimološkim ispitivanjima on vrlo često zadovoljava tek s nekoliko sličnih vokala ili konsonanata unutar čitave riječi koju dovodi u vezu da bi izveo zajedničko podrijetlo imena mjesta i opće imenice koja mu se čini najbližom. Očito bi netočno bilo pridati ikakvu pozornost načelu koje formulira ovako: »ἡ δε κοινὴ συνήθεια, ἡ πολλάκις μεταφθείρουσα τὰ ὀνόματα τὰ ἐναλλαγῇ τῶν γραμμάτων«.[37] U nastavku će se ovoga istraživanja vidjeti da je toponim *Rausa* ili *Rausium* jamačno mnogo stariji nego *lau* < lat. *lābēs* u tim krajevima i, bez sumnje – nelatinskoga je podrijetla. Konstantinova etimologija očito sadržava načelnu pogrešku.[38]

II.

Pošto smo istražili jezične podatke iz Konstantina u vezi s najstarijom dubrovačkom topografijom, imamo se pravo pitati još i ovo: je li ta strmina, ili litica, koja je bila prvo utočište izbjeglicama iz Epidaura i Salone otočić ili poluotok?

36 O načinu na koji je dolazio do etimologija što se odnose na Dalmaciju, *v.* Starohrvatska prosvjeta, *n. s.*, I, p. 60*sq.*, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung* (skraćeno *ZONF.*), *t.* IV, p. 241.

37 Zanimljivo je primijetiti da i Pop Dukljanin i dubrovački kroničari u objašnjenju ponavljaju istu stvar, pa tako Pop Dukljanin: »unde ea civitas *Lausium* vocata est, quae postea *r* pro *l* posita, Ragusium appelata est« (*ed.* Šišić, p. 320), Ranjina (p. 173): »onde poi Labusio la chiamarono; nello processo di tempo, *l* vero dimissa <in> *r*, *b* in *g* mutata, appellarono Ragusium.« Treba li stoga zaključiti da se u Dalmaciji znalo za Konstantinovo djelo? Rastić se (1735) poziva izravno na njega (p. 16*sq.*) što je u potpunosti normalno s obzirom na to da je Bandurijevo izdanje iz 1711.

38 To što on povezuje dvije riječi koje u etimološkome smislu nemaju ništa među sobom, to se zove pučka etimologija. U Dubrovniku su ljudi napravili još takvih etimologija, pa tako nepoznati kroničar (p. 10) povezuje *Raguxa* i glagol *radunare,* po svoj prilici zato što se u talijanskome kaže i *ragunare* i *raunare*: »hano fato nome a la Tera Raguxa in lingua latina, perchè tuti homeni sono stati radunati de più paesi«. Ta se veza u obzir ponovno uzima u neizdanoj kronici *Origine* itd., p. 22: »et in Italiano si chiama Rausi, cioè per esser composta Città dalla Radunanza di molti popoli di diverse nationi«. Ranjina tomu nasuprot slijedi humanistički način objašnjavanja. Za njega je (p. 173): »Ragusa da Ragus, nepote di Trifone, edificata«. Rastić spominje povezivanje koje je u vezu dovodi *Ragusa* i *Radagasso. Cf.* i Appendinijeve bilješke, *Notizie,* I, p. 73.

Vrlo se dobro zna da je stari Dubrovnik od susjednoga kopna bio odvojen barom koja je tijekom vremena umjetno nasuta.[39] Na novostečenom su području izgrađene najljepše palače grada: Vijećnica i Knežev dvor, Crkva sv. Vlaha, a u blizini kvarta zvanoga *Pùstijerna* i Katedrala te, njoj nasuprot, Sponza i porat (slika I., brojevi 8 – 15).

Placa kralja Petra, koja se donedavno zvala *Strà:dūn* < tal. *stradone* »velika ulica« (slika I.), dijeli čitav grad na dva manje–više jednaka dijela točno iznad bare. Ta se bara na slici napravljenoj prema podacima iz starih kronika u neko sad neodredivo vrijeme zove *Paludazzo* (slika II.). U ispravama se to mjesto vrlo često zove *in paludo.*[40] Tu je ta raguzejska riječ koja se izgovarala bez krajnjega *–e,* latinizirana (*v.* prije što piše o *lau*).

Širina se prostora koji je nekoć zauzimao *Paludazzo* može gotovo odrediti prema karakterističnoj horizontali u onom dijelu grada koji je stečen umjetnim nasipanjem.

Zapadni je rub išao od zidina sagrađenih na Pustijerni pa do iza Katedrale i odatle se gotovo pravocrtno spajao s točkom zvanom Bokar (slika I.).

Drugi se rub može pojednostavljeno omeđiti tako da ide od kupališta na Pločama (izvan grada) uzduž kuća s desne strane Straduna.

Kroničar Rastić[41] dubrovački kraj zove poluotokom. Suvremeni su pak pisci[42] uglavnom neodlučni; dopuštaju i jednu i drugu mogućnost. Prema našoj slici II. Dubrovnik bi se nalazio na poluotočiću. Budući da je ta slika novijega datuma i izrađena prema podacima iz kronika, o tome pitanju ona ne dokazuje ništa.

Čini mi se da sljedeće razmatranje o dubrovačkome području govori u prilog otočiću.

Prvo, očito je da je jarak na Pilama *(pòsat),* ondje gdje je danas park, u razini sa Stradunom. Taj jarak vodi u valicu ispod mjesta zvanoga Brsalje; prijelaz je postupan i nema strmina (slika I.). U odnosu prema obali taj jarak stoga nije znatno izdignut.

39 *Cf.* Jireček, *Die Bedeutung,* p. 6. i 45, fusnota 13, priznaje i jednu i drugu mogućnost: »eine felsige Halbinsel oder sogar vielleicht ursprünglich eine Insel.« Prema slici II. *Castel di Lave* i *Posterula* ili *Porta deretana* bili su povezani s kopnom jednom veoma uskom prevlakom. Važno je naglasiti da slavenski govor dubrovački za taj pojam ima slavensku riječ *prìježva,* u drugim krajevima *prìjedžba,* u Parčića, *Voc. croato–ital.,* p. 771. *priečba* »istmo« od *prěkъ,* »transversus« uz izraz *prěvlaka,* koji nalazimo u dalmatinskoj toponimiji.

40 Jireček, *Die Bedeutung,* p. 6, 13, 45, fusnota 13. Taj se toponim s istim ovim *–o* mjesto *–e* susreće u Splitu, *cf. Rad, t.* 224, p. 104*sq.*, § 7.

41 *Mon. hist. Slav. mer., t.* XXV, p. 16: »Per universal sentenza trovo questi essersi trasferiti sopra una come penisola, che dagli Slavini in quella lingua *Lavi* si domandava, che vol dire rupi o scoglio di nude pietre e sassi.« Ono što je zanimljivo jest vidjeti kako Rastić *Lavi* shvaća kao slavensku riječ. Znači upravo to da su njegovi Dubrovčani tu riječ još uvijek upotrebljavali. Oblik se *Lavi* slaže s onim Appendinijevim koji smo objasnili prije. To je slavenski plural.

42 Rešetar u Narodnoj enciklopediji SHS, *s.v.* Dubrovnik; za Jirečeka, *cf.* fustnotu 39.

U toj su valici dvije osamljene stijene koje se zovu *Penatúri,* a to je riječ iz romanskoga govora dubrovačkoga.[43] U njihovoj je blizini bilo i drugih, ali te su umjetno nasute. Područje na taj način stečeno, služilo je za izgradnju kuća na Pilama i za pomorsku školu.[44]

Samo bi se za Vrata od Pila moglo misliti da su sagrađena na prevlaci koja je spajala *Castel di Lave* s kopnom ispod Minčete (slika I.). No, razmatranje nam o području Pila, koje sam upravo ukratko ocrtao, nipošto ne dopušta prihvatiti to da je tamo bilo nekakve prevlake, nego nas upravo obvezuje da priznamo kako se prvobitni *Paludazzo* protezao sve do zaljeva na Brsaljama.

Iz te argumentacije slijedi da se strmina ili litica o kojoj Konstantin govori *uistinu* nalazila na otočiću koji je poprilično uskim prolazom odvojen od nasuprotnoga mu kopna.

Prvobitni se otok, koji je služio kao utočište Epidauranima, može i danas uočiti ako se Dubrovnik promatra svisoka, primjerice s puta od Bosanke ili s Gradca *(slike* III. i IV.*).*

S geološkoga je stajališta taj otočić zadnji u nizu otočića koji su se formirali od Cavtata (Epidaura) do Dubrovnika. To su: Mrkan, Bobara, Supetar, Superka, Lokrum i Ragusa (slika III.).

Čini mi se da se u toj stvari treba držati upravo ovakve historijske linije razmišljanja. Stari se Epidaur, opustošen od Avara i Slavena, nalazio na poluotoku i zato njegovi stanovnici nisu imali pravoga vojnog uporišta. Morali su pobjeći iz grada. Izbjeglice su zato bile primorane potražiti neko sklonište bolje od onoga u Cavtatu.[45] Epidaurani bi se bili vrlo loše sklonili od neočekivanih invazija barbarskih da su jedan poluotok zamijenili drugim. To bi za njih, tako reći, značilo iz Haribde upasti u Scilu. Njihov je izbor razumno opravdan samo ako se kao sklonište od prijetećih invazija u obzir uzme otočić odvojen od kopna.

Takvo naselje koje je nastalo na otočiću pokraj kopna da bi se zaštitilo od barbarskih invazija, nije u Bizantskome Carstvu jedini takav primjer. Na bizantskom je Peloponezu bio isto tako *Monemvasie* (od μόνη ἔμβασις); zapravo otočić malo veći od *Ragusiuma.* S kopnom ga povezuje most; to naselje, na glasu zbog palača, crkava i vina, nije se smjestilo na susjednome kopnu – iako je to stanovništvu moglo pružiti dosta resursa – nego na onom otočiću, i to iz

43 *REW.* 6514, 2, Bartoli, *Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte auf dem Gebiete der rom. Phil.,* VII, p. 129. Što se tiče nastavka *–tur* < lat. *–torius* dodanoga imenici *pinna* »Gipfel, Spitze«, *cf.* druge dalmatske nazive za grebene poput *Sakkatûr* < *siccatoriu* i *Maskatûr* < *morsicatoriu.*

44 O tome me izvijestio gosp. Jorjo Tadić.

45 *Cf.* u Konstantina: »οἱ δὲ δυνηθέντες ἐκφυγεῖν καὶ δυασωθῆναι εἰς τοὺς υποκρημνους τόπους κατῴκησαν«.

strateških razloga. Trebalo se, naime, braniti od Slavena koji su bili napali Lakoniju.

Topografski je nalaz do kojega smo upravo došli izuzetno važan za jezično ispitivanje koje Konstantinova etimologija postavlja. Dakle, otočić se bez ikakve sumnje zvao *Rausa* ili *Rausion*. *Lau* nije bilo ništa drugo doli opća imenica koja je u romanskome govoru dubrovačkom označavala strmu obalu toga otočića. Vidjeli smo da je riječ *lau* latinskoga podrijetla.

Rausa ili *Rausion* se kao ime otoka jamačno ima povezati s imenima drugih dalmatinskih otoka koja su uglavnom predlatinskoga, a rjeđe latinskoga ili slavenskoga postanja. Svako će zdravorazumsko razmatranje lingvističko obavezno krenuti od te istine.

Bizantski car, objašnjavajući ovo ime predlatinskoga ili nelatinskoga podrijetla homofonom riječi latinskom, čini ovdje onu istu pogrešku što ga je učinio gdje god je htio objasniti imena dalmatinskih mjesta.[46]

Osim toga, on u ovom slučaju za osnovu svojega etimološkoga objašnjenja ne uzima najstariji posvjedočeni oblik imena grada. I Konstantin i drugi[47] ga pišu bez *g*: *Rausa* ili *Rausium*. Međutim, najstariji je poznati oblik onaj sa *g* koji u VII. stoljeću daje Geograf iz Ravene: *Ragusium*.[48] On se upotrebljavao i u Dalmaciji, kako nam to svjedoči testament Petra Čarnoga, u kojemu god. 1080. čitamo: *presbiter Johannes Raguseus testis* i *testimonia Raguseorum*, te izjava splitske sinode koja se održala god. 1045. prema obavijesti Tome Arhiđakona. Odande se oblikuje i latinski lokativ *Ragusi* kojim se Kronika iz Salerna koristi kao nepromjenjivom imenicom.[49]

Oblik se *Ragusium* dugo upotrebljavao i u dubrovačkoj kancelariji.

Za oblik s *g* (koje je nestalo ispred *u*) mora se uzeti da je najvjerojatnije iz romanskoga govora dubrovačkoga. Slično nalazimo i u romanskome imenu predlatinskoga postanja jednoga drugoga dalmatinskoga grada. To je *Tragurium* > *Traù*. To nas čudi zato što srp.–hrv. *Trògīr* ima *g*, a to znači da ispadanja u romanskome govoru trogirskome nije bilo. Zapravo se najstarija potvrda

46 Vidi fusnotu 36.

47 Jireček, *Die Bedeutung*, p. 48, fusnota 24: god. 1032. *ὑπὸ Ῥαουσαίων* (Cedrenus); god. 1040. στρατηγὸς Ῥαουσαίου (Kekaumenos); god. 1206, 1234, 1237. Ῥαουσαῖοι u poveljama epirskih despota. Oblik se bez *g* javljao od XIV. stoljeća nadalje i u dubrovačkim dokumentima, i to toskaniziran u *Raugia* (ven. *z* = tosk. *gi*): god. 1326. *conte de Raugia, comunis Raugi, comes Raugii Sm.* IX, p. 289; god. 1328. *homines Raugii*; god. 1326. *de Raugio MbSlm*, XIII, p. 320, 318, XXIX, 202, a. 1325 *Raugeus MbSlm*, XXIX, 185, 202; god. 1550. *comune di Raugia Mon. hist.–jur.*, VII, 127. Tu pripada i oblik *Raugusium* koji je postao ukrštenjem oblika *Rausium* i *Ragusium*, pa tako god. 1324. *ad civitatem Raugusium*, god. 1322. *civis Rauguseus, civitas raugusina MbmSlm*, X, 20, 75, 92, 131.

48 PW., 2. R., 1, p. 130: *Epidaurum id est Ragusium*, IV, 16. Za doba Geografa iz Ravene *cf. ib.* p. 309.

49 Rački, *Documenta*, p. 130, 199, 458 itd.

za ispadanje glasa *g* nalazi u *Johannis Chronicon Venetum: ad Traorensem urbem*.[50] Ta analogija govori u prilog obliku *Ragusium* kao autohtonom u Dubrovniku i Dalmaciji. Pri tome bi obvezno bilo uzeti ispadanje glasa *g* kao dijalektalnu osobinu novogrčku koja je danas poopćena, npr. u λέω za λέγω ili u πάω za πάγω.[51] Ali to objašnjenje, premda moguće s obzirom da drugi pisci grčki također pišu *Ragusium* bez *g* (*v.* fusnotu 46.), nije sigurno jer se *Raugia* bez *g* susreće i u Dubrovniku. Meni je za stari jezik dalmatski draže prihvatiti sporadično ispadanje glasa *g*.

Budući da je *Ragusium* > *Rausium* (grecizirano kao Ῥαούσιον) osnova na *–i̯o*, mogli su se iz nje izvesti samo pridjevi na *–īnus* ili *–iensis*. U Kronici se iz Salerna čita: *Ragusinis*, a u djelu *Johannis Chronicon venetum – ragusiensis civitas* ili *episcopus*.[52]

U oblike s *–i* ili *–ium* ima i onaj s *–a*. To nije i najstariji posvjedočeni oblik. Prvi ga upotrebljava upravo Car, i to usporedno s onim drugim. Najranija potvrda iz latinskih tekstova datira iz 1096. u djelu križarskoga povjesničara Guillaumea de Tyra.[53]

Zanimljivo je navesti da Car etnik u grčkome ne tvori iz osnove na *–ιον*, nego iz osnove koja na kraju ima *–η* = *–a*:[54] Ῥαυσαῖοι. Taj je grčki sufiks zamijenjen latinskim sufiksom *–eus*, a tu istu tvorbu nalazimo već u testamentu Petra Čarnoga (1080.): *presbiter Johannes Raguseus, testimonia Raguseorum*. Polulatinski i polugrčki oblik *Raguseus* daje nam prema tome naslutiti da je oblik *Ragusa* postojao i u Dalmaciji prvih stoljeća nakon osnutka grada.

Osnova na *–a* dopušta i u potpunosti latinsku izvedenicu izvedenu uz pomoć sufiksa *–anus*. Veoma je zanimljivo to što se oblik *ragusanus* nalazi iznimno rijetko u najstarijim dokumentima.[55] Pridjev *Raguseus* = Ῥαουσαῖος sam po sebi pokazuje grčki utjecaj u tome gradu.

Sada ćemo objasniti kolebanje između oblika *Ragusium* i *Ragusa*.[56] Najprije treba primijetiti da to kolebanje nije izolirano u latinskoj i romanskoj to-

50 Rački, *Documenta*, p. 426.

51 *Cf.* Thumb, *Handbuch der neugr. Volkssprache*, p. 14. § 22.

52 Jednom se ipak nahodi i izvedenica načinjena s pomoću hibridnoga sufiksa grčko–latinskoga (*cf.* Šišić, *Zbornik*, p. 49*sq.*) *–itanus*; god. 926–7.: *ecclesia ragusitana*, god. 928: *episcopus ragusitanus* u aktima splitske sinode, Rački, *Documenta*, p. 195*sq.* Usporedi isti sufiks u sic. *burgitanu*, *REW*[2] 1407.

53 Rački, *Documenta*, p. 426.

54 *Cf. romaeus* »hodočasnik« iz *Roma REW* 7368 i *Ῥωμαῖοι*.

55 Rački, *Documenta*, p. 212: *episcopus ragusanus*, god. 1078.

56 *Ragusa* na Siciliji postala je homonimna s *Ragusom* u Dalmaciji zbog rimske preinake *τοὺς Ῥογούς* od bizantskoga *Ῥογοι* (827–946) ili od arapskoga *Rogus*, kako misli i Jireček, *Bedeutung*, p. 7. Ta je toponomastička homonimija mogla navesti autora neizdane kronike da govori o emigraciji stanovnika Raguse u Kalabriji poslije požara na Garištu koji je iznenada buknuo god. 1370: »nel medº anno arse Ragª la parte di Garische, fu tanto grande

ponomastici. Istoga je tipa kao, primjerice, *Barcino f. – Bacinona > Barcelona, Narbo m. – Narbona > Narbonne, Olisipo – Olisipona > Lisboa* itd. ili pak u Dalmaciji *Naro – Narona > Norilj.* U latinskim su se imenima gradova muškoga ili srednjega roda rod i oblik manje–više nedavno promijenili prema općoj imenici *civitas* i prema *Roma.*[57] Oblik je *Ragusa* ženskoga roda, umjesto starijega *Ragusium,* preuzet od te iste opće imenice i nije se mogao pojaviti nego u ono vrijeme kada je naseobina izbjeglica iz Epidaura postala grad, tj. promjena se o kojoj govorimo morala zbiti između godina 614. i 949. – kada je Ragusa prvi put postala grad.

Otočić koji su naselile izbjeglice iz Epidaura, zbog toga se zvao *Ragusium,* a ne *Ragusa.*

Promjena je roda latinska pojava. Što se etimologije tiče, u obzir dolazi samo *–sium,* a ne *–sia.*

Protiv toga se objašnjenja ne može navesti činjenica da *Gravosa = Grûž* pokazuje istu promjenu roda, iako to mjesto nije nikada bilo grad *(civitas). Gravosa* se, naime, kao kasno ime ženskog roda ne može naći prije početka XIV. stoljeća, otkada se pisalo: *portus Gravossie* (1319.), *comes Gravoxe* (1311.), *de Gravosa* (1317.), *Gravoxia* (1306.), *Gravossia* (1348.). Starije su potvrde iz XIII. stoljeća sve srednjega roda: *ecclesia S. Blasii de Gravoso* (1256.), *apud S. Martinum de Gravosio* (= Sumratin, 1265.), *ecclesia S. Fusce de Gravosio,* a isto tako i u XIV. stoljeću kada se pojavio konkurentni oblik ženskoga roda.[58]

Iz fonetskog se ispitivanja slavenskoga oblika *Gruž* vidi da za romanski jezik dubrovački treba pretpostaviti **Grausium*[59] ili *–sia* pa onda **Gruš.*[60] Taj se oblik vidi u *Gruž* analogijom prema *mûž – mùškī: Grûž*[61] *– grûški,* a ne *Gravosa,* jer bi taj oblik, prema *rosa > rusa* itd., dao **Grus,* a to nije potvrđeno.

la ruina, che fece il fuoco, che deliberarono disabitar Ragusa ed andarsene abitar in Calabria, poiche dal Re di Puglia li fu concesso un luogo in Calabria, il quale oggidi si chiame dei Ragusei« itd. *(c.* XIV, p. 41, 235*).*

57 *Romania, t.* L, p. 209.

58 *Sm.* XI, p. 456, *MhSlm.,* XXIX, 127, 93, 117, X, *Sm.* IV, p. 610, V, p. 538, 523, VI, p. 559, 699, 700, XII, p. 88, 491, XIV, p. 425 itd.

59 U dokumentima se nahodi samo oblik s *–v–.* Za romanski govor dubrovački treba prema tome pretpostaviti ispadanje intervokalnoga *v* isto kao i na Krku *(cf.* Bartoli, *Dalm.,* II, § 441), *cf.* ono što se ispod kaže o *perchivia.* Diftong *aú* koji se nalazio u **Graús (cf.* Bartoli *o. c.* § 304) predstavlja *u,* a ne *av, ao, ov,* kao u: *klavstro, ingvast, klaoka, Movar, Mavar, lovor,* jer je akcent nosilo *u,* a ne *a.* Taj je drugi vokal mogao prijeći u *o* i, stopivši se s *u,* proizvesti monoftong *u.* Zore, *Дубровачке туђинке,* str. 6 znade za grčki naziv *γραῦσιον,* ali mu, nažalost, ne navodi izvora.

60 Za taj koji je od lat. *si* > slav. *š cf. Јужнослов. Филолог,* VIII, p. 56*sq.*

61 Može se misliti i na ozvučenje krajnjih konsonanata koji su izvorno bili bezvučni, kao npr. u srp.–hrv. *kòmâd* < ngrč. *κομμάτι. Cf.* za podudarne dubrovačke instance Vaillant, *La*

Iz toga slijedi da je *Gravosa* u ženskome rodu oblik sekundaran i recentan i da je vjerojatno načinjen analogijom prema *Ragusa.*

Rješenje koje smo predložili, a tiče se promjene roda u *Ragusium > Ragusa,* podupire također i jedan drugi oblik koji navodi car Konstantin. Zna se, naime, da je Epidaurus bio rimska *civitas.* To se ime stoga moralo tamo upotrebljavati u ženskome rodu – a Car ga zaista i piše *Πίταυρα.*

III.

Pošto se bara (*paludazzo* s naše slike II.) nasula, dubrovački je prostor u svome središtu obuhvatio i dobar dio brda Srđa koji je bio dio gorskoga kraja *Virgatum*[62] *> Brgat* (o Brgatu će riječi biti poslije). Još se i dandanas može reći da su ulice u kvartu *Prijekom* u bitnome nalik onima s otočića *Ragusiuma.* Sve vode iz nizinskoga *Paludazza* uzbrdo tako da *Stradun* – opkoljen ulicama i s druge strane – ostaje zarobljen kao u kakvoj dolini.

No, vrlo je zanimljivo da stare gospođe iz kvarta koji je nastao oko tvrđave Minčete, kada žele otići s druge strane Straduna, kažu: »Idem u grad.«[63] Iz toga se njihova izraza zaključuje da mjesto na kojemu one žive nije dio grada. Taj se izraz može shvatiti samo ako na pameti imamo ono vrijeme kada je grad Dubrovnik bio ograničen na otočić u obliku *Castela di Lave,* tj. malo prije XII. stoljeća kada je područje sadašnje tvrđave Minčete bilo tek posjed zvan *Na Mînčetićevu*[64] u vlasti romanske obitelji dubrovačke *Menče = Minče,* gen. *–eta.* To je romansko–slavenski oblik imena *Dominicus.* God. 1366. ta se tvr-

langue de Dominiko Zlatarić, § 367. U Dubrovniku ima još jedan primjer koji, čini se, dolazi u obzir, a to je *kûf* < grč.–lat. *cycnus REW.* 2435. Gosp. Vaillant *RES.,* IX, p. 271 lijepo je objasnio: vokal *y > u.* No, nije uspio razjasniti promjenu konsonantske skupine *cn > f.* Prema *Stagnum > Stamnum* etc. *(cf.* Nastavni vjesnik, XXX, str. 129*)* trebalo bi pretpostaviti za stari romanski jezik dubrovački najprije **cygnu* (ta je promjena potvrđena u talijanskome i francuskome), a onda **cumnu,* koje je, prema *columna > kelovna, mnogo > vnogo* itd., na koncu dalo slav. *kuvnъ.* Taj oblik, budući da se doživljavao kao pridjevska izvedenica od **kuv > gub > kuf* s pomoću sufiksa *–ьnъ,* prepravljen je u *kuf* < **kuv. Gub* i *kuf* pokazuju, uostalome, promjenu grč. *κ* > rom. *g, cf. gubernare* i rum. *gutuiu* < grč. *cydoniu.* Taj primjer rabi gosp. Vaillant kao potporu svojoj tezi; *incef* je loš izbor jer se ta riječ može bolje objasniti na drugi način *(cf. ZfrPh,* XLI, p. 149 br. 11*).* A što je s rum. *cimnu?*

62 *Cf. ecclesia S. Sergii de Vergato, Sm.* VI, p. 509, *a.* 1284.

63 Priopćio mi gosp. grof Ivo Saraca.

64 Saznanje za taj oblik kojim se koriste stare gospođe dugujem ljubaznosti gosp. grofa Iva Sarace. Gosp. Bujas me je upozorio na jedan drugi naziv toga mjesta koji se nalazi u odluci Velikoga vijeća od 13. IX. 1463, u kojoj se govori: »de faciendi et rehedificandi turrim *Dolnje stagnie* quam fulgur ejecerat, rehedificando illam in formam rotondam«. Je li doista tako da je *Dolnje stagnie* isto što i *Minčeta* (naziv koji se nahodi više od stotinu godina prije toga)? *Cf.* Adamović, *O bedemima grada Dubrovnika,* str. 30.

đava (*turris*) zvala *illorum de Mence*.[65] To potvrđuje da se sadašnje ime *Minčeta*[66] temelji na najstarijemu imenu te obitelji.

Ima još jedna značajna i uvjerljiva toponomastička činjenica koja opravdava način na koji se one stare gospođe s Minčete izražavaju.

Dubrovački se kvartovi koji se nalaze u podnožju Srđa, s druge strane Straduna, danas zovu *Prijeko* – u srednjem rodu. No, ime se ulice koja tim kvartovima prolazi, danas na znakovima piše samo *Prijeki* (slika I.) – u muškome rodu. To je logično jer i kronike[67] znaju samo za *Prieki put.* To znači da oblik *Prijeko* mora biti novijega postanja, i to tako što je nadopuna *mjesto* zamijenio stariju riječ *put.*

Budući da je izvorni oblik *Prieki put,* a ne *Prijeko*, neizbježno se pojavljuje drugi problem. To je zato što ime *Prieki put* (ulica koja prolazi kroz kvartove s lijeve strane Straduna i teče paralelno s njim) nije razumljivo iz perspektive otočića Ragusiuma. No, u potpunosti se razumije ako prihvatimo da je taj poprečni put povezivao posjed *Na Minčetićevu* s naseljem koje je nastalo oko Crkve sv. Nikole, ondje gdje je izvorno bio dvor bosanskoga kralja, o kojem ćemo govoriti poslije. Crkva je sv. Nikole na drugome dijelu Prijekoga (slika I.).

Naziv *Prieki put* pretpostavlja da su postojala dva različita naselja koja su zauzimala područje sadašnjega kvarta *Prieko* prije nego su bila obuhvaćena područjem grada Dubrovnika, tj. prije XIII. stoljeća (1272.).

A kako su se ta dva naselja, za koja se mora uzeti da su postojala, zvala? Što se jednoga od njih tiče, može se samo nagađati.

No, ime tvrđave *Minčeta* i dokumenti dokazuju da je postojalo mjesto *Na Minčetićevu.*

Što se tiče mjesta koje je nastalo oko *Rocce del Re Bodino* (slika II.), isto se tako ne zna. Ali, može se navesti činjenica koja je upravo u ovom članku ustanovljena, a to je da je slavensko ime *Rocce del Re Bodino* bilo zapravo *Dubrovnik.*

Evo razloga koji toj pretpostavci govore u prilog.

1. Budući da nije dio šumovitoga kopna, i da nije šumovit sam po sebi, otočić se Ragusium nije nikako mogao zvati Dubrovnik kad su ga – pošto izbjeglice iz Epidaura taj grad osnovaše – otkrili Slaveni. Šumovite dijelove koji

65 *Mon. hist. Slav. mer.,* XVIII, p. 64. Franjevački je samostan (slika I.) izgrađen 1317. na posjedu Menčetića. Između toga su se samostana i tvrđave Minčete u XV. st. nalazili vrtovi i terase.

66 Ako se danas osobnim imenicama koristi u značenju toponima bez slavenske derivacije, to je onda isto ono koje se vidi, recimo, i u imenu lapadskoga groblja *Na Mihajlu*. Taj način tvorbe toponima nije slavenski, *cf.* Starohrvatska prosvjeta, n. s., II, str. 174. U Dubrovniku se tvorba osniva na skraćenome romanskom izrazu: *turris illorum de Mence, coemeterium Sancti Michaelis.*

67 Tako i ona o kojoj je bilo riječi u fusnoti 12.

su dali povoda nastanku slavenskoga imena grada Raguse, i naša slika II. i dubrovački kroničari[68] posve ga logično smještaju s druge strane *Paludazza.*

Obvezno slijedi da Dubrovnik[69] nije izvorno mogao označavati nego kopno ili naselje koje se nalazilo usred šume na susjednome kopnu. No, na temelju se *Prijekoga puta* pretpostavlja, kao što smo vidjeli, da su bila dva naselja od kojih se jedno zvalo *Na Minčetićevu. Za Roccu del Re Bodino,* koja je bila na drugome kraju *Priekoga puta*, ostaje onda samo ime *Dubrovnik.*

Rocca del Re Bodino bez sumnje je dio tih šuma koje se spominju na našoj slici II.

Da se izvrši topografsko ispitivanje Prijekoga, onda bi se na sredini ulice našla jedna malena uzvisina. Dalo bi se pretpostaviti da je Prieki izvorno vodio k toj prepreci koja se može identificirati sa srednjim brežuljkom prema *Rocci* (slika II.).

68 Evo pripovijesti iz neizdane kronike (*cf.* fusnotu 12) o osnutku Dubrovnika. Mi je donosimo u cjelini jer vjerujemo da je slika II. naslikana prema toj pripovijesti (p. 22*sq.*) ili prema onoj Rastićevoj. »754. Essendo state ordinate in questa forma le cose a Ragusa divisa in Nobilità del Popolo, e dalla Plebe determinaron di fabricare altro Castello nella Costiera alla Ponta sopra il Paludo alla Marina, onde fù fabricato di legname circondato colle pietre delle calce, cioe con maxiere per tema del fuoco e cio fecero a fine per difendersi dai Mori, quali spesso scorevano con le galere, e con le fuste per il Golfo, e per coste di Ragusa facendo gran danno di notte tempo, e questo castello fù fabricato nel anno 754. Incominciarono poi a fortificare la città attorno nel anno 770. Onde fu circondata con muro grosso di pietre, e calzina per tutto attorno principiando da Castel Lave per li Grebeni da parte del mare fino al Castel della Pustierna per esser stata prima circondata di travi, e maziere, e finito il muro fu posto il nome [alla] terra ed alla città in lingua slava Dubrovnich, e ciò perche era in una selva, poiche principiando da Breno in sin' ad Ombla era entro un boscame folto dalla parte del monte, e in lingua slava la selva si chiama Dubrava, et in Italiano si chiama Rausi per esser composta Città dalla Radunanza di molti popoli di diverse nazioni. Dopo questo alla custodia soppra le Mura furono deputati tre gentiluomeni per Capitanei, e molti vilani fecero di poi in quel tempo molte Cisterne per tutta la città per esservi in Città gran carestia d'acqua, la quale a gran spese facevano condurre da Breno nelle barche. 781. Dopo questo fabricarono un muro sopra i pali incirca mezzo miglio lungo, principiando dalla Pusterna sopra il paludazzo per tutta la riviera del mare in sin'a terra ferma sopra il quale era fatto per venire da terra ferma a Rag^{a}; poiche era per tutto paludazzo, et el mare assai basso, che separava la ponta di Pustierna da terra ferma, e cio fu fatto a. 781.«

69 Treba, međutim, primijetiti da Dubrovnik nije izveden od *Dubrava*, kako to misle kroničari. To je supstantivizirani pridjev od *dǫbrъ* »dub« (*cf.* Zore, Rad, *v.* 108, str. 228 i Јужносл. Филолог, VIII, p. 102 i fusnotu). Ima i drugi takav primjer u *Dubrofnic* (*terra in districtu Nonae ad* –) god. 1310., Sm. VIII, p. 270. Pridjev se *dobrovъ* supstantivizira još s pomoću *–ьc* i *–ica*, također god. 1266. *Dubrovaz* kraj Trogira, *Sm.* V, p. 280, god. 1070–8. *terra in Dubroviza, in Dubrouiçij*, Račkí, *Doc.* p. 166, god. 1189 *Dubroiza*, Sm. II, p. 240. *Cf.* Također *Dubrovščak*, ime sela pokraj Ivanić Grada (Hrvatska) i *Dobrova, Dobrovica, Dobrovlje, Dobrovčak*, imena sela u Sloveniji. *Ak. Rj.*, II, str. 851 ima jedno mjesto i potok koji se zovu *Dubrovnik* (u blizini Požarevca). Ima ovdje dovoljno mjesta da napomenemo još i to da su Dubrovčani po svom gradu nazivali i svoje postrojbine, pa su tako, kada su dobili Kulinove rudnike, između Olova i brda Jagodine, sagradili utvrdu po imenu *Dubrovnik*, *cf.* Jireček, *Handelsstrassen*, p. 44.

2. *Castel di Lave,* koji su izgradile izbjeglice iz Epidaura na hridinama gola otočića, nije mogao dobiti ime *Dubrovnik* kad ga Slaveni otkriše jer nije bio ni blizu šume.

Isto, što se toga tiče, vrijedi i za naselje koje je poslije niklo oko stražnjih vrata utvrde, tj. za *Pustijernu* < *porta posterula*[70] jer je to područje upravo u produžetku hridina *Castela di Lave*. Taj se dio grada Dubrovnika na našoj slici II. lako uočava po drvenim zidinama. Ono mjesto koje se izvorno zvalo Dubrovnik, treba prema tome tražiti kako izvan *Castela di Lave,* tako i izvan Pustijerne.

3. Toponomastičko ispitivanje istočne obale Jadrana pokazuje da Slaveni nikada predslavenskim naseljima nisu davali slavenska imena koja bi bila drukčija od latinskih. Tako su imena gradova poput: *Tergeste, Parentium, Pola, Ausarum, Nona, Jader, Curicum, Spalatum, Tragurium, Catarum* samo adaptirana običnomu izgovoru slavenskom kao: *Trst, Poreč, Pulj, Osor, Nin, Zadar, Krk, Split, Trogir, Kotor* itd.

No, za *Ragusium* ili *Ragusa* odgovarajući je slavenski oblik upravo nezgodan. Prema *Gravosium* > *Gruž* ili *Tragurium* > *Trogir* očekivalo bi se nešto tipa **Ruš* ili *Rogiš.* Iako je *Ragusium* predslavensko naselje, nikakva imena te vrste nema.

Naprotiv, ako je neko jadransko naselje slavenskog podrijetla, onda ima i slavensko ime. Tako je, primjerice, sa *Šibenikom*[71], kojega slavensko ime na talijanskom glasi: *Sebenico*.

Vodeći se tim načelima, *Dubrovnik* se mora uzeti kao ime za neko posve slavensko naselje, a to nisu ni *Castel di Lave* niti *Ragusium* jer se pouzdano zna da su to bila rimska naselja koja podrijetlo vuku iz razrušenoga Epidaura.

Takvo nas razmatranje ovdje obvezuje da bez odlaganja zaključimo kako su postojala dva među sobom različita naselja od kojih se ono romansko zvalo *Ragusa,* a ono slavensko *Dubrovnik.*

Tomu razmišljanju dodati valja i ono što logično iz toga slijedi. Što se etimologije tiče, *Dubrovnik*[72] potječe od pridjeva *dǫbrovъ,* a to je od *dǫbrъ*

70 *REW.* 6989. Nastavni vjesnik, XXIX, str. 327. Promjena je *rl* > *rn,* koju nalazimo i u francuskome, nejasna. U Dubrovniku je tu promjenu moglo izazvati formalno približavanje prema *gustijerna* »zdenac« (*cf. ZfrPh.* L, p. 510). Dubrovački kroničari doista u vezu dovode riječi *Pustijerna* i *Gustijerna. Cf.* što o tome kaže anonimni kroničar: »Alo Chastel de Chustera (sc. poseno nome) Chastel Pusterna, perche pochi erano in Chustera; per tal caxon, fo posto nome Pusterna, perche fazevano chaue, o ver chonche, per zisterne, perchè de lontano se portava aqua in barche, in bote et in altri vasi, al pagamento, et in tal milesimo asai de zisterne sono fate per Pusterna«, *Mon. Sl. mer.,* XIV, p. 10. Očito je da naš učenjak najprije objašnjava *Pusterna* s pomoću *Chustera* < tal. *costiera* »obala«, zatim uz pomoć slav. *pustъ* »pust« i, konačno, s pomoću *cisterna.*

71 *Cf. Razprave, t.* IV. str. 4.

72 Najstarija potvrda je iz 1189., *cf.* Ak. Rj., II, str. 851 i Jireček, *Handelsstrassen* 11. Pop Dukljanin ne prevodi taj naziv posve točno kao »sylvester sive silvestris«. U tome ga prijevodu tumači s pomoću svoga pseudohistorijskoga znanja: »quoniam quando eam aedificaverunt, de sylva venerunt«. No, izvedenica od *dubrava* bila je u upotrebi već u vrijeme Popa Dukljanina.

»dub« (*cf.* fusnotu 69). To nije supstativizirani pridjev kao u polj. *dąbrova* ili srp.–hrv. *dubrava*[73] »šuma«, kako to sami Dubrovčani jednoglasno tvrde.[74] Sam po sebi supstantivizirani pridjev *Dubrovnik* »dubova šuma« ne traži da se pretpostavi postojanje nekoga slavenskog naselja po tom imenu. Sama bi riječ mogla također sadržavati oznaku mjesta prema kojem je to naselje nazvano; prema kakvu šumarku, prema njivi koja se nalazila pored duba, prema mjestu na kojem je rasla dubova šuma itd. No, da se radilo o mjestu, a ne o naselju, širenje bi dubrovačkoga imena na predslavensko naselje ostalo posvema neobjašnjivo.

Moglo bi se, istini za volju, misliti da Dubrovnik ne predstavlja *Roccu del Re Bodino,* u koje nas postojanje uvjerava pripovijest kroničara i historičarska tradicija, nego neko područje ili neko naselje smješteno unutar *Rocce*, o kojoj govorimo, i područja *Na Minčetićevu.*

Ta bi pretpostavka naišla na odlučno protivljenje kroničara i beznačajnost prostora koji se dovodi u pitanje. Toponim bi *Prieki put,* u kojega starost nismo sigurno,[75] bio nemoguć jer bi se ispriječilo postojanje *Dubrovnika*.

4. Kao i drugdje na obalama Balkana, Slaveni se po dolasku nisu smjestili u primorske gradove, nego u susjedne im krajeve. Tako je, recimo, bilo u Solunu. Isto je bilo i u Dalmaciji. Slaviziranje je dalmatinskih gradova prošlo na miran način. Toponomastika dubrovačke okolice potvrđuje načelo koje smo iznijeli.

73 *Dubrava* je jedan od najfrekventnijih toponima na srpsko–hrvatskome prostoru. On se, istina, koji put smjenjuje s *Dubrova* (cf. Јужнослов. Фил., l. c.). Najstariji bi posvjedočeni promjer bio iz god. 1078, ako dokument nije apokrifan, Rački, *Documenta,* p. 114: *Dubrave montes.* God. se 1299. ima i deminutiv te riječi: *Dubraviza*, u Skradinu, *Sm.* VII, p. 333, danas *Dubravica;* god. 1258 ima još jedan drugi deminutiv: *(terra in) Dubravaz Sm.* XII, p. 453; god. 1362. *homines de Dubrave*, locus puncte Stagni, Sm. XI. 327, 242, 351; god. 1426. *Dubrava* na otoku Korčuli, *Mhj.* I, p. 133. *Cf.* Mélanges Belić, p. 127*sq.* i Jireček, *Die Bedeutung*, p. 47, fusnota 18.

74 Tako i Berneker, *SEW,* p. 215. Na dubrovačke kroničare sasvim sigurno nije utjecala dramska pastorala.

75 Gosp. Bujas mi je skrenuo pozornost na jedan ulomak iz dubrovačkoga kroničara Nikole Ranjine (*Mon. hist. Sl. mer.,* XIV, p. 224) prema kojem se *Prieki put* pored *via larga* zvao i *in scitola*, a to je i sasvim nerazumljiva riječ. Za god. 1309. taj kroničar daje uređenje triju glavnih ulica kojih je smjer danas paralelan (*v.* sliku I.): »fatta la prima strada fino allo convento di santo Francesco, la via larga la ordinarono chiamare, come la più soprana: *in scitola*; la seconda ordinata da parte de la dovana fino alle porte delle Pille: piazza del mercato; et la terza dallo castello di conte fino allo monasterio di santa Chiara, di Caligari chiamata«. Što se izraza *in scitola* tiče, urednik Nodilo kaže: »In scitola dovrebbe essere il nome della seconda contrada [*sc.* Danas *Stradun* ili *Placa kralja Petra*]; ma se sia scritto correttamente, non so«. Ono što je sigurno je to da su romanski stanovnici Dubrovnika početkom XIV. st. *Prieki put* zvali *via larga,* a ta činjenica isključuje naziv *in scitola* za tu ulicu.

I izvan je romanskoga grada bilo naselja sa slavenskim imenima. Tako je sučelice Vratima od Pila bila jedna utvrda zvana *Gradьcь*. To je danas hotel i park *Grádac.* Najstarija je potvrda toga imena iz god. 1193. Napisana je u slavenskome lokativu: *Gradessi*[76] na isti način kao u Konstantinovoj grafiji:[77] Γραδετζι. No, Dubrovnik ili *Rocca del Re Bodino* čini drugu slavensku utvrdu u neposrednoj blizini onoga romanskoga otočića koji se zvao Ragusa. Slijedeći uspostavljeno načelo, on bi trebao imati slavensko ime.

S obzirom na te zaključke, koji mi se čine neopovrgljivi, treba postaviti pitanje zašto nam ni u jednoga dubrovačkoga pisca nije sačuvano ime *Dubrovnik* za naselje koje je nastalo oko *Rocce del Re Bodino?*

Odgovor na to pitanje obuhvaća dvije točke:

1. To je zato što je stapanje odvojenih naselja *Raguse* i *Dubrovnika* mnogo starije od najstarijih dokumenata iz dubrovačkih arhiva.

Budući da bizantski car to uopće ne spominje, pretpostaviti treba da je stapanje provedeno iza 949. (godine u kojoj je njegovo djelo izišlo) i znatno prije 1270. (godine u kojoj se javljaju najstariji dokumenti u dubrovačkim arhivima).

Dubrovački su kroničari sve vrijeme iza 1270. dobro znali za to da je *Rocca del Re Bodino* sjedinjena s Ragusom, ali su Dubrovnik i Ragusa za njih već bili aloglotski sinonimi, i oni nisu imali nikakve namjere objašnjavati kako je do te sinonimije došlo. Smatrali su da je stvar sama po sebi razumljiva, kao kada se, recimo, za istu stvar koristi riječima iz različitih jezika *(pane* i *kruh).*

2. Spajanje se dvaju različitih naselja, *Dubrovnika* i *Raguse,* zbilo, ukratko, na isti način u hrvatskoj prijestolnici Zagrebu. Današnji je Zagreb izvorno sadržavao dva naselja koja su bila posve različita: a) *Gradec* > *Grecz,* slobodni grad koji je izvorno nastao oko utvrde po imenu *Gradьcь*, b) Zagreb, naselje koje izvorno bilo tek nekakvo eklezijastičko naselje na prethodno nenaseljenom mjestu.[78] Samo je ime Zagreb u biti ime jednoga malog mjestašca. Prvenstvo je drugoga naselja, u momentu koji se dade točno odrediti, izbacilo iz upotrebe ime *Gradec* i zauzelo njegovo mjesto.

Slučaj koji mi ispitujemo, razlikuje se utoliko što je u Dubrovniku tijekom vremena sačuvana stara onomastička razlika.

Različit se tretman tih dvaju primjera, koji su u biti identični, lako objašnjava etničkom različitosti.

76 *Sm.* II, p. 258.

77 *V. ZONF.*, IV, p. 237.

78 Cf. Časopis za slov. jezik etc., VII, p. 1*sq.* I Jireček, *Die Bedeutung,* p. 47, fusnota 18. prihvaća mogućnost da su postojala dva odvojena naselja, *Ragusa* i *Dubrovnik,* i kaže: »Die Ansicht, die Namen hätten ursprünglich 2 Orte bezechnet, das feste Kastell Ragusium und einen 'burgus' jenseits der Lagune, genannt Dubrovnik, hat manche Wahrscheinlichkeit für sich«. Tako i Cvjetković, *Povijest dubrovačke republike,* koji samo ponavlja misao svoga učitelja Jirečeka. *Cf.* također Rešetar, *Narodna enciklopedija, t.* I, str. 587.

U Zagrebu u imenu obadva mjesta isti je slavenski element od kojega je poteklo geografsko ime, dočim u Dubrovniku izvorni romanski element nije u potpunosti slaviziran do XV. stoljeća. Ondje su jedan pored drugoga supostojala dva etnička elementa s različitim imenima njihova grada, i to maltene donedavno.

To ne znači da ondje nije poprilično rano bilo međusobnih utjecaja.

U XI. st., kada nas znameniti testament Petra Čarnoga obavještava o imenima najstarijih dubrovačkih svjedoka,[79] nalazimo također i najstarija slavenska imena[80] podrijetlom iz Dubrovnika: *Velkoniça* (= *Vukonjica*), *Dabraza* (= *Dobrača*) i možda *Dretillo celarius*. Ta su imena pomiješana s romanskim *Sabatius, Cepucius* i *Andreas.*

Jesu li jedna potekla iz Raguse, a druga iz Dubrovnika? Isprava nam o tome ne kaže ništa i ništa nas ne upućuje da to tako shvatimo.

Imena su izbjeglica iz Cavtata, koje nam je priopćio car Konstantin, bila, naprotiv, u potpunosti neslavenska.

Etnički je kaos koji se odvijao tijekom 500 godina pronašao svoj izraz i u antroponimiji.

Sigurno je da se u *Castelu de Lave* i na Pustijerni romanski govor održao sve do prve polovice XV. st., ali je u vrijeme humanista Filipa de Diversisa već bio ograničen na javne vlasteoske poslove.[81] Na koncu je XV. stoljeća još uvijek živ na sjednicama dvaju gradskih vijeća.[82] Ali za Mletaka je gradski puk govorio samo slavenski.[83] Između trgovaca i obrtnika katastar iz 1417. ne zna

79 *Cf.* Jireček, *Die Bedeutung,* p. 8.

80 Kao najstarija slavenska bi se imena mogla još uvijek smatrati ona koja donose pisma o osnivanju samostana na Lokrumu iz vremena kralja Bazilija II. (976 – 1025). *Cf.* Jireček, *Die Bedeutung,* p. 8. Isprave nam ne dopuštaju da idemo dalje.

81 Korisno je još jednom u potpunosti navesti jedan čitavi paragraf koji se tiče de Diversisa (god. 1440) (*ed.* Brunelli, *Programma,* Zara, 1880–1, *cap.* IV, p. 18): »In praescriptis omnibus Consiliis, et officiis civilium, et criminalium oratores, seu arengatores, advocati, judices, et consules legis statuto latine loquuntur, non autem sclave, nec tamen nostro idiomate italico, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis speciali, quod a nobis latinis intelligi nequit, nisi aliqualis, imo magna ejusmodi loquendi habeatur saltem audiendno consuetudo, panem vocant *pen*, patrem dicunt *teta,* domus dicitur *chesa,* facere *fachir,* et sic de caeteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt.« *Cf.* Bartoli, *Das Dalmatische,* I, p. 208. U vrijeme je toga humanista romansko stanovništo bilo već u potpunosti bilingvalno. U to se lako uvjeriti čitajući paragraf o nazivima ženske odjeće toga stanovništva: »Ferunt [*sc.* vladike dubrovačke] tamen omnibus temporibus quaedam matrimonii insignia ab utroque aure pendentia aurea vel argentea auro velatu, quae *cercellos* latine, *obozi* sclave nominant [...] in velamine capitis quod *clizak,* seu *riguletum* dicunt.« *(ibidem,* p. 40). *V.* o tome paragrafu moj članak *Iz dubrovačkoga vokabulara* u *Mélanges Rešetar.*

82 Jireček, *Romanen,* II, p. 19, i Bartoli, *o. c.*, I, § 132, p. 221*sq.*

83 *Cf.* Glasnik zem. muz. za B i H., *t.* XXXIX, *str.* 230, fusnota. Dubrovački puk, koji je 1284. štitio dubrovačkoga vlastelina Binçolu Marinija protiv samovlade mletačkoga konta Michela Morosinija, poručio mu je, kad je ovaj bježao, na slavenskome: »podhi sbogo«.

samo za najveću većinu slavenskih antroponima iako se u toj ispravi svejedno može vidjeti da pučka i vlasteoska onomastika nije bila ista.[84]

Kao približni se datum prodiranja slavenskoga govora u *Castel di Lave* može uzeti X. stoljeće. Nema načina da se od toga ide dalje. To je ono što se kaže i za druge dalmatinske gradove.

Čini mi se da bi se taj datum trebao poklopiti s onim potpune prevage kršćanstva u Slavena.

Kako su ti prvi pokršteni Slaveni koji su se naselili u Dubrovnik taj grad zvali, to se ne zna. Vrlo su ga vjerojatno zvali, jednostavno, *Gradъ* kako ga i dandanas zovu one stare gospođe iz okolice Minčete.

Treba napomenuti to da su Slaveni na dalmatinskoj obali često znali predslavenske gradove nazivati jednostavno: *Stari grad.*[85]

Kad je *Paludazzo*[86] konačno bio nasut, teren više nije dopuštao tu mogućnost da se fizički razlikuju naselja slavenskoga Dubrovnika i romanske Raguse, koju su Slaveni možda zvali nekim općim imenom koje će postati opće ime toga mjesta kad se grad konačno ujedini. Zamijeniti riječi *grad* = *Ragusa* nekim ekspresivnijim imenom, bilo je stoga prirodno.

*

Kako bismo postojanje slavenskoga Dubrovnika učinili sasvim neupitnim, treba reći još i ovo.

Kad su na prostoru *Rocce del Re Bodino* i potezu *Prijekoga puta*, koji taj prostor povezuje s mjestom *Na Minčetićevu* izgrađena nova naselja u ujedinjenom gradu, novo stanovništvo koje se ondje naselilo (gotovo u potpunosti slavensko) nije odmah bilo izjednačeno sa stanovništvom *Castela de Lave*.

U Katastru iz god. 1417., gdje imamo potpunu listu svih ulica dvaju dijelova grada s naznakom vlasnika po općinu bitnih radnja, vidimo da se ni jedan vlastelin dubrovački zapravo nije nastanio na Prijekome. To je zbog toga što su oni, smatrajući svojim pravim domom *Castel di Lave*, izbjegavali slavenski kvart, i to jamačno ne iz nacionalnih razloga, nego iz razloga koji proishode iz njihova društvenog položaja.

84 Jedan je dio tih imena objavio Sindik, *Dubrovnik i okolina, str.* 224*sq.* Od velike bi koristi bilo podrobnije istraživanje.

85 Kod Romana su iz Dalmacije samo dva primjera takve upotrebe, jedan za Epidaur, koji dubrovački Statut zove *Civitas vetera* (Mhj., IX, p. 171 u glavi LXIX, god. 1272) i drugi za *Curicum* > *Krk* koji Konstantin zove (*civitas*) *Vecla, cf. Mélanges Schuchardt,* p. 130. Što se vulgarnih oblika *veterus* i *veclus* za *vetus* tiče, *cf. REW* 9291 i 9293.

86 Prema Jirečeku, *Die Bedeutung,* p. 45, fusnota 13, *palus* služi kao naziv gradskih kuća i crkava već u XIII. stoljeću: *in Paludo, de Plaudo, in Palude super platea communis, S. Salvator de Paludo* ili *prope Castrum, ecclesia S. Mariae de Palude* (1286). Sudeći po toj terminologiji, čini se da je ona bara bila nasuta još znatno prije XIII. stoljeća.

Ti su kvartovi, između ostaloga, imali i odvojeno groblje izvan jarka koji grad odvaja od brda. To se groblje nalazilo na onome mjestu gdje su danas spremišta. No, pred deset je godina to groblje opet otkriveno. Imena koja se čitaju na nadgrobnim spomenicima ista su ona koja se u prije spomenutom Katastru navode za vlasnike općinskih radnja u kvartu Prijeko.[87] No, Dubrovčani se s dviju strana grada svejedno nisu htjeli koristiti istim grobljem za ukop mrtvaca.

A to što se razlika u podrijetlu tih dvaju dijelova morala odraziti i u njihovu slavenskom jeziku, to je u potpunosti prirodno i shvatljivo. M. Rešetar[88] već je primijetio jednu malenu jezičnu razliku koja razdvaja te dvije populacije. Nažalost, učeni poznavatelji dubrovačkog jezika i dubrovačke književnosti – a bilo ih je mnogo – nisu mnogo pridonijeli poznavanju tih razlika. Danas, kada se razlika više ne osjeća, nema nikakvih drugih tragova.

V.

Sjedinjenje *je Rocce del Re Bodino* učinilo da u Dubrovniku nikne novi kvart koji Statut iz 1272. zove *Burgus,* u paragrafu u kojemu su također naznačene[89] sve ulice i putovi koji u taj kvart vode.

Po komemorativnoj se Crkvi sv. Nikole (*v.* slike VII. i VIII.), o kojoj će još biti riječi, taj kvart poslije zvao *Sexterium S. Nicolai de Campo.*[90]

Preambula je poglavlja u Statutu koja govori o ulicama ovoga kvarta toliko zanimljiva da je valja navesti u cijelosti: *Quia igitur, annuente Deo, urbi Ragusii alia nova civitas est adjuncta que burgus actenus vocabatur, ne super stratis et viis ipsius burgi de cetero dubitacio oriatur, hac editali lege in per-*

87 Ovaj detalj dugujem ljubaznosti gosp. Nika Đivanovića. Evo imena koja se na spomenicima mogu naći: *Dabiživ* i *Matko Bogčinović, Brajko Mladijenović, Vokaç Miladinović, Radonja Vukotin, Radan Hlapčić* sa ženom *Đivanom* i s nećakinjom (= *nepuça*) Đivaninom, *Bogdan Nikšić* (*cimador* 1463.), *Milak Milbrajić, Marin Divkov Marković, Dedo Radišin, Vokosav Radatović* i *Vokota Dobrosalić, Radoje Radovčić.*

88 *Der štokavische Dialekt* (*Schriften der Balkankommission, ling. Abt.*, VIII), p. 104. *Cf.* Budmani, Rad 65, str. 156. Gosp. mi je Rešetar, kad sam ga o ovome pitao, izvolio odgovoriti još i ovo: »Ja znam samo to, da smo se mi još kao djeca rugali Prijekarima da govore *grôd, vrôta, glôd* itd.; dabome mi smo pretjerivali, uistinu Prijekari govore mjesto dugoga *a* zatvoreno *a* što naginje na *o,* dakle s nešto zaobljenim usnama.« Što se drugih razlika tiče, gosp. Rešetar ne zna ništa. Valja zabilježiti etnik *Prîjekari,* tvoren s pomoću *–ár* < *–arius,* isto kao *Puntari* od *Punat* (danas Aleksandrovo na Krku). U Lici se susreće isti sufiks, ali aglutiniran s *–janinъ* istoga značenja, *cf. Sinčànrani, cf.* aglutinaciju *–čanin* < *–ьc* + *janinъ* u, primjerice, *Zagrepčanin.*

89 *Mor. hist. jur. Slav. mer.*, IX, p. 122*sq.* Na našoj je slici II. *Rocca del Re Bodino* s *Posterulom* povezana nekakvim drvenim mostom. Za obranu je toga mosta napose podignuta utvrda koja je također naznačena na karti.

90 *Cf.* Jireček, *Die Bedeutung,* p. 6. i 45, fusnota 12.

petuum valitura statuimus itd. Iz toga se vidi da je pripovijest kroničara ustanovljena na istini.

Ono što treba uočiti je samo ime *Burgus*[91] za *Roccu del Re Bodino*. Ta je riječ latnizirana od grčkoga πύργος.[92] U vrijeme se bizantskoga utjecaja romanska Ragusa nije mogla nazvati nijednim drugim imenom nego tim.

U drugom nam paragrafu Statut kaže da se taj *Burgus*, pošto su zidine izgrađene, smatrao samim gradom (*cum post construccionem muri burgus pro civitate habebatur*).

Priča je dubrovačkih kroničara o sjedinjenju *Rocce del Re Bodino* ili, prema mome mišljenju – Dubrovnika, u Ragusu, izvanredno interesantna.[93]

Prema njihovoj je priči jedan od zapovjednika koji je tom utvrdom u ime slavenskoga vladara upravljao, svoga gospodara izdao i utvrdu predao Dubrovčanima.

To je, vjerojatno, zato što je jednomu od njih ime bilo Vuk, a to ime odmah asocira na ime izdajnika Vuka Brankovića.

Zbog toga, nije isključeno da priča kroničarâ reproducira pjesmu ili popularnu pripovijest koja je kružila po Dubrovniku.

Pošto je utvrdu predao u ruke Dubrovčana – pričaju kroničari – zapovjednik je postao pravi dubrovački vlastelin, odakle je dubrovačka i vlasteoska obitelj *Grede* = *Gradi*, a na slavenskome *Grâdići* (*Ak. Rj.* III, str. 365).

Lingvistika može samo donekle verificirati podatke iz te priče.

91 Čini se da je i anonimni kroničar znao za ovaj naziv jer god. 771. kaže da je »fo fatto primo muro de pietra e calzina per tuto intorno, comenzando de Castel de Lave per tuti grebeni de parte marina, et per tuto pie de monte soto borgo« itd. *Mon. hist. Sl. mer.*, XIV, p. 10.

92 *Cf. Zeitschrift f. rom. Phil.*, L, p. 531. Naša slika II. prevodi upravo izvornu grčku riječ s pomoću riječi *rocca* »utvrda«. To su značenje rimski feudalci dali ovoj riječi koja je izvorno nepoznata podrijetla (*REW* 7357).

93 Evo što nam o tome kaže rukopis Kronike p. 51: »Il giorno della Risurezione di N. S. i Ragi sorpresero il Castello di S. Nicoló, il qual stava per mezzo di Ragusi di la dal Palazo, il quale fu fabricato dal Re di Bosna per assedio di Ragusa, fù preso dunque con la inteligenza del Capito del Castello detto per nome Vuck Gradieski, e per premio do Vuck fu agregato la Nobilità, e fù fatto Gentiluomo Raguseo, e di lui venne la Cassata di Gradi. Deliberarono li Sigri per comemorazione di tanta liberazione per voto ogni anno nel giorni di Pasqua d'andar procesionalmente alla Chiesa di S. Nicolò e cosi continuano in sin al presente andare. Il detto Castello fu spianto sin' alle fondamenta, che non resto ne méno vestigia di quello, ed allora per levarsi da quella parte tirarono una mazzera, e fecero palificate e si levarono da per tutto dalla parte del monte e dove era il paldazzo comincariono ad empirlo di terra, avendo determinato di lasciar quel luogo per piazza e la detta parte circondata nuovamente di mura fu chiamata *Priechi put* e questo per causa per aver passati dall'altra parte del Paludazzo.« *Cf.* priču anonimnoga kroničara *Mon. hist. Slav. mer.*, XIV, p. 26*sq.*, onu Nikole Ranjine, *ibidem, str.* 206*sq.* i onu Rastićevom, *ibidem, t.* XXV, p. 47.

Ako istražimo ime te obitelji, koje je u pluralu ili u genitivu na talijanskome *Gradi,* a na romanskome *Grede,*[94] to nas zapravo upućuje na slavensko podrijetlo. To je slavenski hipokoristik *Gráde,* od *Gradoje,* a običniji je oblik *Gradislav.* Prema imenu je vlasteoski rod *Gradića* stoga slavenskoga postanja. To je sve što znanost može reći o istinitosti te priče. Promjena *á* > *e* u *Grede* je fonetska danost dalmatskoga govora dubrovačkog koju je Filip de Diversis zabilježio u nekoliko primjera. Popisi vlasteoskih obitelji dubrovačkih, koje se nalaze u svim kronikama i u Filipa de Diversisa, jednoglasno potvrđuju da su Gradići slavenskoga podrijetla.

Kao što nas kroničari upućuju na razlog izdaje koju je u dubrovačku korist počinio *Gradoje – Gradislav*, tako ističu i želju takvih ljudi da postanu vlastelini dubrovački. To je zapravo želja necivilizirana čovjeka da od naprednijih susjeda prihvati civilizaciju.

No, Dubrovčani se nisu zadovoljili samo time što su im dali pravo na dubrovačko vlasteostva. Osim toga su dali da se izgradi Crkva sv. Nikole, zaštitnika pomoraca. Budući da se mjesto na kojem je ta crkva u dubrovačkome Statutu zvalo *Campus,* Sv. Nikola je dobio predikat *de Campo.* (*V.* slike VII. i VIII.)

Iz toga se predikata vidi da je Dubrovnik izvorno obuhvaćao jedno šumovito mjestašce koje se nalazi iza Sponze, prema Pločama.

Da bi komemorirali dan sjedinjenja utvrde s gradom, a taj je dan u biti dan kada se Dubrovačka Republika prvi put proširila na obližnje kopno i, k tomu, dan prvoga uključenja slavenskoga stanovništva u dubrovačku vlastelu, Dubrovčani su svake godine na Uskrs (jer je to bio dan na koji je Gradoje počinio izdaju) organizirali komemorativne svečanosti što su preživjele sve do vremena Džona Rastića († 1735.).

Izvorni dokumenti koji bi detaljino poduprli priču kroničara nisu se sačuvali. Zna se samo da su komemorativne svečanosti bez ikakve sumnje posvjedočene.[95] Za sve drugo postoje samo manje ili više vjerodostojne indikacije među kojima spomenuti treba način na koji je Crkva sv. Nikole izgrađena.

Ta je crkva na dnu Prijekoga (*v.* sliku VII.), pokraj *Rocce del Re Bodino* prema našoj slici II. Ispitujući njenu izgradnju, odmah se uočava to da nema: a) apside, a to je u izgradnji starih crkava po Dubrovniku i Dalmaciji u potpunosti izoliran primjer. Čini se da je jednostavno podupire zid Sponze, a još je zanimljivije to da joj unutrašnjost uključuje b) dvije lađe a njihov je strop različit. Te su dvije lađe, odvojene c) zidom u kojem su nakon udara izrađena dva luka. (*Cf.* slika VIII.)

94 *Cf.* Jireček, *Romanen,* II, 72. Promjena se *a* > *e,* koja je osobita za romanski govor Raguse, (*cf.* Bartoli, *Das Dalm.,* II, p. 340, § 306,1) vidi i u imenu mjesta *Gredez* za *Gradez* na Pilama god. 1363., 1378. *Mon. hist. Slav. mer.,* XXVII, p. 303, 311, 326, XVIII, p. 184.

95 *Cf.* Niko Đivanović, Glasnik dubr. uč. dr. *T.* Vlaho, 1, str. 165.

Čini se da se iz tih postavka ima zaključiti to da su za Crkvu sv. Nikole adaptirana d) galerija neke utvrde jer je malo vjerojatno e) da bi itko ovako gradio novu.

Budući da sve to može biti izraz profanacije u ovim pitanjima, bilo bi potrebno da podrobno mišljenje o ovome pitanju dade neki dobro obaviješteni arhitekt.[96] Ja najvolim inzistirati na onom što slijedi.

Dubrovački su kroničari složni u tome što prve veze sa Slavenima pripisuju Bosancima, iako oni nisu u kontakt s Dubrovčanima stupili prije procvata banata u Bosni (1180. – 1250.). No, poviše *Rocce del Re Bodino* doista nalazimo jedno drugo mjesto koje na Bosance podsjeća, a to je – Bosanka. Bosanka je Dubrovniku najbliže selo, smješteno poviše Ploča, gotovo na istoj visini kao i Srđ, s kojim tvori onaj dio brda *Virgatum* gradu najbliži. Taj se toponim može potvrditi samo za XIII. stoljeće,[97] dakle i dalje prije nego što su Dubrovčani imali ikakve veze s bosanskim banovima i kraljevima.

Moguće je zato da je postojala nekakva veza između Bosanke i *Rocce del Re Bodino,* koja je ujedinjena s Ragusom. To je zbog toga što se, kada je ta utvrda izdajom već pala u dubrovačke ruke, srpski kralj Bodin (1081. – 1101.) bojao da poviše nje izgradi novu utvrdu.

Budući da se prva zvala *Dubrovnik*, za drugu nije ostalo nego opće ime *Bosanka*.

Treba, međutim, dodati još i to da je sve ovo samo kombinacija od koje ipak treba zadržati naziv Bosanka i gradu najbliže mjesto. Te dvije činjenice mogu rasvijetliti pitanje postojanja *Rocce del Re Bodino*.

VI.

Podrijetlo se Dubrovnika ne može iscrpiti pukim proučavanjem podataka iz Konstantina i pitanjem pripajanja slavenskoga Dubrovnika.

96 Svoje sam utiske podastrao sudu gosp. Ejnara Dyggvea, arhitekta iz Kopenhagena *(v. Recherches de Salone,* 1928, p. 7 – 27*)*, u čiju se spremu u ovim pitanjima ne bi smjelo sumnjati. On je izvolio pod točkama *a, b, c, d, e,* primijetiti sljedeće: »*a*) Wann man die Art des Nebenbaues betrachtet, besteht immerhin die Möglichkeit, ja ich halte es für das wahrseinlichste, dass die Kirche eine Apsis hehabt hat. *b*) Es ist richtig, dass die Decke der zwei Schiffe verschieden ist. Das Gewölbe im Nebenschiffist jedoch mindestens drei Jahrhunderte später (Form des Gewölbes und der Konsolen). *c*) Die zwei Bögen zwischen den beiden Schiffen sind durch einfasche Durchberchung der früher bestehenden Nordmauer des *T.* Nikola hergestellt. Bei dieser Gelegenheit sind die inneren Arkaden abgebrochen worden, von denen Reste noch vorhanden sind. *d)* und *e)* Wie es schon aus *a) – c)* hervorgeht, dreht es sich hier um zwei Perioden: eine einfache 1–schiffige Kirche und einen viel späteren Zubau, die mit durchbrochenen Gallerien verbunden sind.« U dodatku objavljujem razloge koji opravdavaju njegovo mišljenje upućujući učenom Dancu moju iskrenu zahvalu.

97 God. 1323. prema Matteiju, *Zibaldone* (priopćio mi je kanonik Ljepopili).

Postoje još dva podjednako važna problema. Prvi je pitanje s kojim su narodom graničile izbjeglice iz Epidaura (s obzirom na to da je otočić Ragusium bio nastanjen prije njihova dolaska). Drugo je pitanje to koju ulogu u podrijetlu Dubrovnika ima Bizant.

Veoma korisne indikacije u oba slučaja pruža toponimija.

Osim toga što obuhvaća ilirski element, u dubrovačkoj su toponimiji i neki drugi elementi koji dolaze u obzir što se ovih dvaju pitanja tiče.

Ilirski se oblici pojavljuju u latiniziranome obliku: a) *Ragusium,* koji se u rodu slaže s imenicom *municipium,* b) *Ragusa,* koja se slaže s *civitas.*

Ono što nas obvezuje da razmotrimo mogućnost ilirskog postanja riječi *Ragusium* je to što ima isti sufiks kao *Brundisium,*[98] a to je nesumnjivo ilirski (mesapski) korijen. Glas *u* u *Ragusium* može po duljini biti kratak kao i u *Brundusium* i, vjerojatno, u *Gravossium* > *Gruž,* kojega je korijen možda usporediv s galskim *grava*[99] »stijena, kamen«.

Među predlatinska imena (možda izvorno ilirskoga podrijetla, ali onda latinizirana) valja staviti i *Brenum* > tal. *Breno,*[100] koje u slavenskome zamjenjuje riječ *Župa,* i *Subbrenum* (god. 1345. i 1346.) – toponim koji sadržava latinski prefiks *sub–* u prvome dijelu.

Zanimljivo je zapaziti da se u slavenskome čuva složeni toponim pod krinkom adaptacije najbližoj slavenskoj riječi *Srebreno,* pridjev od *srebro* (pučka etimologija) i nestanak primitivuma *Brenum* koji su Slaveni ispočetka zvali *Žrnovica,* a danas *Župa*. Uzroci mi u svemu ovom nisu poznati.

Ta četiri toponima predstavljaju čitav predlatinski element u dubrovačkoj toponimiji.

Dosad smo se osvrnuli na neke bitne latinske elemente u samome gradu. No, ima ih i u okolici. Evo najvažnijih latinskih toponima iz širega dubrovačkog kraja.

98 *Cf.* ZONF. I, p. 81*sq.* Jireček, *Die Bedeutung,* p. 7. Zore, *Дубровачке туђинке,* str. 6. i 18. proizvoljno objašnjava *Ragusa* putem γράϋστον nazivajući i jedan i drugi oblik grčkim. Između oblika *Rag–usium* i *Grav–ossium* nema nikakve veze osim u korijenu.

99 *REW.* 3861. *Cf.* galsku riječ *verna* > *veřɛ* u albanskome. Za pitanje odnosa Kelta s Balkanom *cf.* repevantnu studiju gosp. Jokla, *Kelten und Albaner* u *Symbolae grammaticae in honorem J. Rozwarowski,* p. 236 – 250, Bartoli, *Das Dalmatische,* I, § 140, moj članak *Studije iz ilirske toponomastike* u *Архив за арб. стар., језик и етн.* I, *str.* 3. i knjigu Kr. Sandfelda, *Linguistique balkanique,* p. 98.

100 Najstarija potvrda datira iz 1163–78, Sm. II, p. 99. Pisanje je *nn* veoma kasno, *Mon. hist. Sl. m.,* X, p. 47, god. 1306. *Cf.* Jireček, *Handelsstrassen,* p. 8, *Mon. hist. jur.,* IX, p. 437, *Romanen,* I, p. 60. Što se toponima i homofonih imenica predlatinskoga podrijetla tiče, *v.* Karl R. v. Ettmayer, *Zur Herkunft des Namens »Brenner«,* Mitteilungen des lat. f. österr. Geschichtsforschung, XXXVII, p. 636 – 647, *REW.* 942, v. Wartburg *FEW.,* 242*sq.,* alb. *beroñɛ* »jalova žena«.

Među toponimima dva su osobito reprezentativna. To je najprije *Juncētum*[101] »mjesto obraslo sitom«. Tako se zove čitava uvala koja se proteže od Komolca i izvora rijeke Omble do podnožja Brgata sa selima Čajkovicom, Knežicom i Šumetom. Čini se da su Slaveni romanski oblik **zunkét* zamijenili oblikom *Šùžmēt* zbog pučke etimologije. Putem se te etimologije latinska riječ približila slavenskoj *šuma* ili glagolu *šumiti* (zbog toga što su tamo zalihe dubrovačkoga vodovoda). Talijanski se oblik temelji na starome dalmatskom izgovoru, a to je nesumnjivo tako zbog očuvanja velara u tal. *Gionchetto,* gdje se toskanizacija ograničila na prvi i na zadnji slog.

Juncētum dijelom graniči s krajem koji se zove *Virgatum.*[102] To je brdski masiv. *Virgatum* je izvedeno od riječi *virga* putem sufiksa *–atus* koji označava obilje. Odgovarajući slavenski oblik *Brgat* pokazuje glas *b* umjesto *v,* a to može biti kako slavenska, tako i vulgarno latinska promjena koja se nesumnjivo sačuvala u romanskome raguzejskom govoru, a odatle je onda došla i u slavenski.[103] Odgovarajuća se slavenska semantika nalazi u obliku *Šibenik;* to je ime izvedeno od riječi *šiba* da bi označilo raslinje tipa makije.

Treći je toponim latinskoga postanja *Lápad*, gen. *Lápada,* koji predstavlja lat. *lapide.*[104] God. 1272. i 1282. nalazimo napisano *Lapido, Lapedo* s *–o* umjesto *–e, cf. paludo* umjesto *paludo* umjesto *palude.* To jamačno upućuje na redukciju završnoga *–e* u Dubrovniku (v. prije *paludo*). *ĭ* > ь > *a* nalazimo već u XIV. i XV. stoljeću: *Lapado.* Izvorno je to ime označavalo samo nekakav put na tome poluotoku. Jedno se mjesto na obali pored maslinarskih preša, gdje je i ribarska ispostava, i danas tako zove (kraj *Ponte od Tapíta*). Prema dubrovačkom Statutu iz 1272., Lapad je dio Gruža isto kao i *Sanctus Martinus* > *Sumràtin*, danas kupalište u Lapadu. Ondje je utvrđeno da je Gravossium obuhvaćao god. 1286. i brdo koje se zove Petka, a za koju se danas kaže da je u Lapadu. *Lápad* se proširio, a *Gravossium* smanjio. *Gravossium* se protezao do Pila i Sv. Jakova u Višnjici te obuhvaćao i brijeg zvan Montovijerna.

101 *Cf.* Nastavni vjesnik, *XXX, str. 131.* Јужнослов. Фил., VIII, str. 63, Jireček, *Romanen,* I, p. 60. *ZfrPb.* I. p. 508.

102 *Cf.* Nastavni vjesnik, XXIX, str. 228. Jireček, *Romanen,* I, p. 60, *Handelsstrassen* 8. Što se tiče promjene *vr* > *br* koja nije posvjedočena u romanskome govoru dubrovačkom, *cf. brijeme* za *vrijeme* u Dubrovniku (Budmani, Rad, *t.* 65, *str.* 157, 20) i *Brelus* god. 1222., *Brelas, in Brelo in Vergatto* god. 1239. Sm. III, p. 216, 309, Jireček, *Christ. Element,* p. 30. Po trenutačnome mišljenju ljudi iz Rijeke, Brgat se zove čitav masiv iznad željezničke pruge. No, po njihovu mišljenju, Bosanka i Srđ više ne pripadaju tom masivu.

103 *Cf.* Parodi, *Romania,* XVII, p. 180 – 187.

104 Jireček, *Romanen,* I, 60, *Mon. hist. jur.,* IX, 440. Dugouzlazni je akcent (koji se ne očekuje) posvjedočen i u *Ak. Rj.*, V, 901. Za slične nepravilnosti u srp.–hrv. akcentuaciji *cf.* riječi koje potječu iz balkanskog latiniteta tipa *jârula* < lat. *areola REW*[2] 632 i *kàpula* < lat. *cepulla REW* 1820. Problem ostaje da se riješi. U Kastvu se i Sincu (u Lici) akcentira *kapùla.*

U XIV. stoljeću se taj brijeg zvao *Mons bertus,* god. 1434. *Montouerna,* na slavenskome *Mo(n)tòvijerna.*[105] Slavenski oblik pretpostavlja izvedeni deminutiv *vertulus* u romanskome govoru dubrovačkom bez promjene *v–* > *b,* koju smo vidjeli prije u riječi *Brgat*. Taj izvedeni deminutiv nalazimo i u drugim romanskim govorima, npr. *verdẹnẹ, abruc. virdẹnẹ,* leč. *ordulo* »Drehbohrer, vilebrequin«.[106] Promjena *l* > *n* u proparoksitonama podsjeća na talijanske primjere poput *modano* < *modulu* itd. Za stari rauzejski govor treba pretpostaviti **muntu viernu* sa sinkopom u penultimi, kao u *mijerla* < *merula* i pravilni gubitak srednjeg konsonanta. Što se tiče svarabhaktičkog vokala *o, cf. montem grasum* > *Mutogras.* U Francuskoj nalazimo oronime tipa *Montbert.*[107] Moguće je da taj naziv potječe od toga što brežuljak sliči na »la mêche d'un vilebrequin«.

Ono što upada u oči je činjenica da uzvišenja nose latinska imena. Tako se sadašnje brdo Petka vrh Lapada zvalo god. 1286. *Mons acutus.* Taj toponim nalazimo posvuda u romanskoj toponomastici. Do XVII. stoljeća zvalo se *Montochut.*[108] Ime su dakle upotrebljavali i Slaveni; to se vidi po promjeni *a* > *o.* Zašto se poslije zamijenilo imenom grčke svetice, koja se na Balkanu osobito štovala, to ne znamo.

Vrh Srđ poviše Dubrovnika, kojega je sadašnje ime zapravo ime grčkoga sveca *Sergiusa* (veoma raširenо ime u dalmatskoj toponimiji) na latinskom se jeziku dubrovačkom zvao, jednostavno, *Crista,*[109] tj. »vrh«. Slavenska promjena lat. *ĭ* > slav. ь, kao u *missa* > *mьša* > *mȁša,* koje može i nestati, dovela je u slavenskome jezičnom osjećaju u vezu latinsku riječ s riječi *krъstъ*, gen. *krьsta* »krst, križ«. Pučka je etimologija zatim uklonila tu homonimiju dodajući deminutivni sufiks *–ьc: Crestecz*[110] god. 1348. Tako je nastao *Krstac,* koji se, kao ime za vrh brda, javlja i u Kotoru god. 1351. (*Sm.* XII, p. 62).

Među oronimima latinskoga podrijetla treba navesti i **Radiatum* > *Rožat.* To je danas ime sela u podnožju stožastoga brežuljka vrh kojega je crkva *Gospa od Rožata.* U spisima se to ime piše *Rozata, Raxata, Raçata* u žensko-

105 Jireček, *Romanen,* I, p. 60. *Ak. Rj.,* VI, str. 927. Što se tiče krajnjega *–a,* treba priznati neku sličnost s lat. *taberna* > *tovijerna,* vjerojatno zbog pećina koje se ondje nalaze. Čudno je to što ne nalazimo lat. *on*^{C} > *u* kao u *Montem grassum* > *Mutogras.* No, *cf. en*^{C} > *e* u *Bullentum* > *Bulet* iz dubrovačke okolice. Kao *Montovijerna* je prošao i *Molunat* < *Malontum.*

106 REW. 9249. Što se tiče promjene *–rl–* > *–rn–* *cf.* također *posterula* > *Pustijerna* koje smo vidjeli prije.

107 *Cf.* ime sela u departmanu Loire–Inférieure i oronim u departmanu Puy-de Dôme.

108 Jireček, *Romanen,* I, p. 60.

109 Jireček, *Christ. Element in der topograph. Nomenclatur der Balkanländer.* (Sitzungsberichte Ak. Wien, 136), p. 40, 47.

110 *MhlSlm.*, II, p. *50.* God. 1348. gradi se crkva »super terreno communis«, *ibidem,* X, p. 50, 182. God. 1324. lokrumski samostan je vlasnik vinograda *in Crestez, ibidem,* X, p. 131.

me i *Raçato, Roçato* u muškome rodu.[111] To što jedan dubrovački spis i Farlati pišu dva puta (Sm. V, *p.* 195. i 214.) *ecclesia Rabiati* i 1261. i *S. Maria de Rabiato* god. 1262., to će nesumnjivo biti pogreška u pisanju *bi* umjesto *di* (jer *bi̯* ne daje nikad *ž* u romanskome govoru dalmatinskom).[112] Kolebanje bi u rodu možda moglo biti isto kao i u imenu dubrovačke crkve *Sigurat* i *Sigurata* < *Christus transfiguratus.*[113] *Razata* itd. je preuzela rod sv. Marije (*S. Maria*) koja se ondje štuje (*cf. Sta Maria de Razata* iz 1197. Sm. II, 285). *Radiatus se,* iz čega potječe izvedenica (*mons*) *radiatus*, u smislu brdskoga masiva nalazi u okc. *raya,* log. *raina.*[114]

Među latinskim imenima promontorija treba na prvome mjestu navesti *Capite fici* > *Kantàfig(k)*[115] u Gružu, gdje se složenica koja obuhvaća opći apelativ *caput* »rt, ponta« i njegov naziv *ficus* »smokva« u latinskom genitivu sačuvala sve do dana današnjega. *Caput fici* znači »ponta od smokve«.

Jedan se dio obale na Gradcu kod Brsalja koji oblikuje djelomično vidljivi rt zove *Dânče, Dànāčā* u slavenskom pluralu[116] (v. sliku I.). Plural se objašnjava kao i u riječima *Bijáći, Opaȉije, Selca,* itd.[117] Pluralom se hoće uputiti na obradive površine. O tome je li taj plural star, ne zna se ništa. U spisima se piše i bez *d,* tj. to se *d–* shvatilo kao prijedlog. Taj se toponim objašnjava s pomoću drugoga rta po imenu *Kaldànac,* koji s rtom *F(a)rkanj* oblikuje luku u Rabu. Grafije koje u spisima iz XIV. stoljeća za *Kaldanac* nalazimo su *Caput Antium, in Candamzio, Caldantio, Candampsio, Candampso*[118] (1360. – 1400.). Bez

111 Jireček, *Romanen,* I, p. 60. Handelsstrassen 10. Najstarija potvrda datira iz 1118. *Razato* Sm. II, p. 29. God. 1186. piše *Ragat* Sm. II, p. 201. Promjena je *a* > *o* potvrđena od 1321, 1359 *Mon. hist. jur.,* VII, p. 6, *MbSlm,* XIII, p. 280. Jireček za etimologiju predlaže *Rosetum,* ali se to ne može prihvatiti iz više razloga. *Cf. Јужнослов. фил.* VIII, str. 83.

112 M. Bartoli u učenom odgovoru gosp. Merlou, *Revue de dialectologie romane,* II. 470*sq.* kaže: »Skorije su srp.–hrv. riječi *ać* (*appio*) arđan (*arrabiato*) i Rožat (*Val. Rabiata*), *cf. ZfrPh.*, XXXII, p. 9. i *Das Dalm.,* II, § 390.« Na *str.* 431. on misli na *arrūgia* REW² 678, a to je za *Rožat* isključeno zbog promjene *a* > *o.* Što se tiče riječi *ač* (a ne *ać*), ta riječ nije posve sigurna, *cf. Ak. Rj.* I, 30. Što se tiče pridjeva *arađan* (Držić) »rot im Gesicht (durch physische Ansterngung oder aus innerer Aufegung)« (Rešetar), treba u obzir uzeti i **adrabidiatus*, lomb. *ravejar* »wütten« *REW* 6979, jer je nenaglašeni vokal *i* mogao nestati putem *i* > ь ili već u romanskome govoru Dalmacije.

113 Niko Đivanović, Glasnik dubr. uč. društva sv. Vlaho, I, str. 170*sq.*

114 *REW* 6999. Levy, *Prov. Supplement–Wörterbuch,* VII, 7.

115 Jireček, *Romanen,* I, 60, Nastavni vjesnik, XXIX, str. 326*sq.*, ZfrPh. XLVI, str. 399, *br.* 38. To što se *Kantafig* smatrao složenicom u imperativu, to je jasno iz prijevoda *Smokopopjeva,* Zore, *Dubr. tuđinke,* str. 9. Što se promjene *kapta* > *kanta* tiče, moglo bi nam na pamet pasti sedam veoma oštrih hridina u Lapadu koje je more odvojilo od kopna po imenu *Kantenári* < *capitīn–arių.*. To objašnjenje nije sigurno.

116 *Cf.* Filip de Diversis, *Prog. Zara,* 1880–'1, p. 31 »cum cadaver sepelientibus illico proscibitur in quodam locum qui dicitur *Le Danze*«.

117 *Cf.* Strena, Buliciana, p. 292.

118 Brusić, *Otok Rab,* str. 9, 10, 102, 147.

sumnje se radi o složenom imenu rta, kao u *Kantafig,* kojemu je prvi dio venecijanska riječ *cao* < *caput,* a drugi vulgarno latinski prilog *antius* umjesto *antea* > stfr. *ainz,* okc. i kat. *ans.*[119] Geografski smještaj opravdava naziv *caput de antius* »prednja ponta, rt« – jer se nalazi ispred samoga grada.

Latinska se terminologija vidi i u nesonimima dubrovačkoga arhipelaga. Ispred Epidaura je otočić *Sanctus Petrus* > *Sȕpetar*; drugi se, pored njega, zove *Sȕperka* < *Sancta Petra,* sa slavenskom tvorbom ženskoga roda.

Sufiks nam *–an* < *–anus* kaže da kao latinsko treba razmotriti i ime malo većeg otočića *Mrkana,*[120] sjedišta trebinjskoga episkopa, kojega je međutim korijen nejasan. Ono što je sigurno jest da imamo izvedenicu od romanskoga gentilika kao u *Làkljan*[121] < *Liciniana* (*sc. insula*), tj. otok u posjedu (*praedium*) nekoga Licinija. Čini se vjerojatno da *Mrkan* obuhvaća osobu po imenu *Marcus* jer se očekuje metateza likvida tipa *Mrak* < *Marcus* ili *Sumratin* < *Sanctus Martinus.* Ja sam predložio izvedenicu od *murex* »spitzer Steinm, Fels, Riff«, kao i u *mrkijenta, ZfrPh.,* XLVI, *p.* 404 *br.* 69 i L, *p.* 509.

Čini se da *Bòbara* predstavlja *Barbaria*[122] ili *S. Barabara*[123] s gubitkom prvog *r* zbog disimilacije kao u *Kopara* < *Capraria.*[124] Ovaj otočić nije naseljen.

Brojne potvrde koje imamo za *Lokrum* = tal. *Lacroma* dopuštaju da to ime objasnimo putem lat. < *acrumen.* U množini u romanskome to znači »sauere Früchte, kiselo voće, neugodne stvari«,[125] ali se može isto tako odnositi i na teren. To je zbog toga što spisi putem oblika s *m* predstavljaju zapravo *mn,* kao god. 1200. *de Acrumina* ili 1366. *Lacrumna.* Glas *ū* se mijenja u *o*: god. 1112., 1235. *Lacromono,* od čega je pridjev *lacromonese*[126] (*sc. monasterium, insula*). Što se tiče *mn* > *m* u romanskome jeziku Raguze, *cf. dominus* > *dum.* Čudi nas samo vokal *o* koji potječe od *ū.* Budući da *u* iz slavenskoga oblika može poteći od *à, ŭ, ū, ŏ, ō* ili diftonga *aú* (cf. *Gravossium* > *Gruž*), možda možemo za *o* u talijanskom obliku pretpostaviti dalmatski diftong *au* za *ū* koje je Jireček[127] zabilježio za sjevernodalmatski, *cf. Ausserium* > tal. *Ossero,* što se tiče talijanske transponacije onoga dalmatskog diftonga.

119 *Romania,* I, p. 195.

120 Nastav. vjesnik, XXIX, str. 335.

121 *Zeitschrift f. roman. Phil.* XLVI, p. 400, *br.* 41. Jireček, *Romanen,* I, p. 61.

122 *Cf.* Nastav. vjesnik, XXIII, str. 441.

123 *ZfrPh.,* L, 484*sq.*

124 Nastavni vjesnik, XXIX, str. 331.

125 *REW* 115, *v.* Wartburg *FEW,* 18.

126 Sm. II, p. 27, 38, 356, III, p. 216, 427, V, p. 532, IV, p. 37, 64, XI, p. 452, XII, p. 86, 472, 489, 605, XIII, p. 495, XIV, p. 139, 196. *Mon. hist. Slav. mer.,* XIII, p. 273, itd., XXVII, p. 21 itd., X, p. *i47. Mon. hist. jur.* IX, p. 439.

127 *Romanen,* I, p. 81 f. Bartoli, *Das Dalm.*, II, §297.

Može biti da je ime rta koji se nalazi na kopnu preko puta Lokrumu *Puna de Secco* ili (ili *Sacco*) *de Crumula* (ili *Cromula*) upravo deminutiv imena samoga Lokruma jer se i u spisima piše bez *a–* : *Croma.*[128] *Cromula* se nije sačuvala do danas.

Čini se da među latinskim imenima otoka treba spomenuti i *Dȁksu.* Početni je glas *d–* isti kao ono *d–* u *Dančе.* Spisi rijetko spominju Daksu; tako god. 1350. *lo monastero de Achsa,* 1356., 1358., 1359. *fratres minores de Acsa;* 1363 *monasterium S. Savini de Acxa.* No, god. 1291. piše se *de Daxa.* Konsonantska se skupina piše i kao *s* i kao *ss:* god. 1284. *de Dasa,* 1331., 1332. *monasterio Dasse, Asse, de Assa.*[129] U ovom bismo nesonimu mogli prepoznati latinsku riječ *assis* »daska« jer je otočić ravan i nema uzbrdica. To bi bio metaforični naziv. Promjena deklinacije je ista kao u *lava* za *lave* < *lābēs* u Dubrovniku. Posvjedočena je također u retoromanskim govorima.[130] Grupa bi *ks* umjesto originalnoga *ss* bila kao u *Aksidž* < *Assisi* ili u *oksjenač* < *absynthium.* Budući da se grupa *ks* (= lat. *x,* = tal. *ss*) sačuvala u romanskome govoru dubrovačkom, to mora da je hiperraguzeizam.

Dubrovački kraj nema vode tekućice jer je Ombla upravo potopljeno ušće. Zbog toga je još zanimljivije opaziti da bujica koja nastaje za kišna vremena u selu Kurilo i onda se slijeva u Rijeku, nosi latinsko ime. Statut tu bujicu naziva *aqua que dicitur Curvella,* a god. 1261. *usque ad Curvella,* izvedeno od deminutiva od riječi *curvus, cf. Krivaja* u srp.-hrv. imenu rijeke. Taj je deminutiv posvjedočen u valenc. *corbella,* španj. *corvillo* »srp, kuka«.[131] Samo selo *Kurilo* nazvano je po toj bujici. *Kurilo* (danas Petrovo Selo) latinsko je ime s promjenama koje su nastale zbog pučke etimologije.

Sami se izvor Rijeke do XIV. stoljeća zvao *Bulentum.*[132] To je latinizirani particip prezenta glagola *bullire* »vreti«. U spisima se taj toponim prevodi kao *Oko.* Nije preživio do danas. U Zatonu je latinski oblik sačuvan u slavenskom *Bùlēt,* imenu jednoga izvora. Druga je latinska riječ koja se sačuvala sve do dana današnjeg za izvor Rijeke umjesto *Bullentuma Pàlāta.*[133] Izvedena je od

128 *Mon. hist. jur.* IX, p. 17, *c.* XXIII.

129 Sm. VII, p. 38, VI. p. 456, XI, p. 599, XII, p. 489, 629, 659, *Mon. hist. jur.,* XXVII, p. 320, XXIX, 304, 348, XXIX, p. 339, 373. Jireček, *Die Bedeutung,* p. 9 fusnota 19.

130 *REW*[2] 732. S pomoću se grafija u našim spisima, koje su podlegle veoma jakom talijanskom utjecaju, ne može odgovoriti na pitanje je li romanski jezik Raguze poznavao kolebanje između *assis* i *axis* koje se nalazi u galskom latinitetu, *cf.* v. Wartburg *FEW* 160*sq.*

131 Nastav. vjesnik, XXIX, str. 332.

132 Glasnik zem. muz. za B. i H., XXXI, *str.* 155. *Cf.* također i *Архив за арб. ст., језик и етн.,* 1, str. 7. Što se tiče *–um* umjesto *–e, cf. lapido* i *paludo.* Nema dostatnih dokaza da je ovaj toponim ilirskog podrijetla jer je alb. *mbul'im* »izvor«, koje navodi Jokl, *Idg. Jb.,* VIII, p. 93 od lat. *bullimen.*

133 Javio mi gosp. Kusianović, iz Mokošice.

palus. Time su se izvorno jamačno označavale drvene konstrukcije. Kada Ombla zadaje nevolje, kaže se u Mokošici i drugdje: »Bácila je Pàlāta.«

Budući da su geografski nazivi u vezi sa susjednim dubrovačkim krajem i njegovim arhipelagom, ispitivanje nam ne dopušta da izvedemo zaključak samo s gledišta etničkoga elementa u trenutku u kojemu su se izbjeglice iz Epidaura nastanile na otočiću Ragisiumu. Imena su u potpunosti romanizirana, a Slaveni koji su primili, nisu zatekli nikakve ostatke prethodnoga ilirskog življa. Ta su imena već bila nestala u romanskom mediteranskom svijetu.

VII.

No, treba se osvrnuti na jednu zanimljivu razliku koja se pojavljuje uvijek kad se uspoređuju imena dubrovačkoga kopna s onima s otoka. Naime, na kopnu se ne može naći ni jedan grčki termin kao toponim. Oni se nalaze samo na otocima. Primjeri nisu – istina – tako brojni kao oni latinski, ali njima moramo pokloniti osobitu pozornost to više što ih s kronološke točke gledišta treba staviti na istu razinu kao ilirske, tj. u predlatinsku epohu jadranske obale.

Jireček[134] je htio u tal. imenu *Calamotta,* god. 1272. *Calamotum,* za otok koji se na slavenskome zove *Koločep,* vidjeti latinsku izvedenicu *calamētum,* od *calamus.* Budući da u romanskome govoru dubrovačkom nije bilo zamjene glasa *o* za *ē,* ono što se o tome može zaključiti na temelju slavenskih posuđenica u Dubrovniku i, s druge strane, *Calamotta* < *calamētum* ne slaže se nikako sa slav. *Koločep,* izuzev osim u prva dva sloga s početka. Stoga imamo puno pravo Jirečekovu etimologiju odbaciti. Drugdje[135] sam pokazao da *Koločep* ide skupa s Lopudom i da se oba nesonima mogu objasniti putem grčkoga *Elaphites* od ἔλαφος.

Što se *Šìpana* (tal. *Giuppana)* tiče, ja također pretpostavljam grčko podrijetlo: γύπανον od γυπή »orlovo gnijezdo«.[136]

134 *Romanen,* I, p. 61. Mogli bismo se, što se tiče *e* > *o,* pozvati na primjer toponima *Tre Basolche* < *basilicae* (Bartoli II, p. 277, § 435, § 541, u jednoj oporuci iz 1348 – 1358 za *tres basilicas* i 1275, 1278, vi. Jireček, *Romanen,* p. 50*sq.* Handelsstrassen, p. 8 i Sindik, *Дубровник и околина, str.* 25); današnje *Tri crkve* (u Gružu), *Gionchetto* umjesto *Juncetum* se protivi *e* > *o* u romanskom govoru dubrovačkom.

135 *ZONF,* I, *str.* 83*sq.* No, treba zabilježiti da se današnji Dubrovčani ne koriste više imenom *Koločep.* To je za njih književni oblik. Radije se kaže *Kalàmota, kalàmotski, Kalàmoćani* (*cf.* Kosić, Rad, 155).

136 *ZONF,* IV, p. 84. *ZfrPh.* XLVI, p. 391 *br.* 18. Romanska se riječ uvijek javlja s krajnjim *–a:* god. 1222, 1249. *vineae insule Juppanę,* god. 1270. *in Jupana* etc. Sm. III p. 217, III, p. 401, IV, p. 400, 514, V, p. 176, 523, VI, p. 20, 429, 339, 560, XII, p. 491. Umjesto *j* piše *ę* u XIV st.: god. 1348, 1350. itd. Sm. XI, p. 456, 598, XII, p. 473, 491, 585, XIV, p. *z* god. 1305, 1372. Ono što nas čudi je *š* umjesto *j* = *ç* = *z* > *gi* umjesto *ž* u slavenskome obliku imajući na umu *žalo* < grč. αἰγιαλός god. 1370. оу Шипанѣ *Sm.* XIV, str. 286, god. 1598. (*misser*

I na zapadnoj jadranskoj obali ima grčkih naziva, kao *Ancona* > *Jakin*, od grčkog ἀγκών, gen. –ῶνος »sidro«, u akuzativu isto kao *Lefsina* ili *Chariténa* u Grčkoj – da navedemo samo najpoznatije primjere.

Ako su ti grčki toponimi predlatinski, ima u Dubrovniku jedan koji je jamačno bizantski. To je ime glavnih vrata: *Porta de Pilis* (u Statutu), *Pìle, Vrata od Pila* < πύλαι (v. sliku I.),[137] u slavenskom pluralu isto kao u grčkome. Isti se naziv još uvijek nalazi na otoku Krku, u Aleksandrovu.

Ne znamo treba li u grčka imena otoka iz predlatinskoga vremena ubrojiti i *Skùpio Veliki* i *Mali*, gen. *Skupjela, na Skùpjelu*, plur. *Skupjeli*, ime dviju hridina u Lapadu.[138] Grčko je podrijetlo nesumnjivo. To je Σκόπελος > lat. *scopulus*, riječ koja se nalazi i u suvremenoj grčkoj toponomastici. Bizantsko podrijetlo nije u potpunosti isključeno.

Grčke opće imenice koje su ušle u slavenski govor Dubrovnika jamačno preko romanskoga govora Raguze, odlikuju novogrčka fonetska svojstva kao što je to ozvučenje bezvučnih okluziva iza nazala: 1. *ingvast* < ἔγκαθστον s obzirom na češki *inkoust* ili tal. *inchiostro*, gdje se bezvučni konsonant tretira na latinski način; 2. *mandilia* u Statutu, »novogrčka posuđenica od lat. *mantile*;[139] 3. *golòkud, s.v.* »maïs« od κολοκύ(ν)τ(θ)η;[140] monoftong umjesto diftonga αι > *e* > *i* u *igalo* za grč. ἀιγαλός;[141] *υ* umjesto *β* isto tako na početku: *Vlasi*[142] (odakle *Vlaho* kao hipokoristik) od Βλάσιος s obzirom na tal. *Biagio*, srp.–hrv. *Blaž*. Hagiografska onomastika koja je velikim dijelom grčka, pokazuje koji put drukčije odlike nego latinska. Za *gi* > lat. *z* (*cf. Sersius* u Statutu) ne bi se očekivalo *đ*, nego *ž*.[143] Za Σέργιος smo imali ovdje *Srđ*, a isto tako i za

Giovanni Depolo detto) *Scipagnianin Mon hist. jur.*, VII, p. 78. Analogiju bismo imali u obliku *Šumet* < *Juncetum* da slavenski oblik nije nastao pučkom etimologijom. Što se slav. *i* = rom. *u* < *grč.* υ tiče, to je kao u *Žirje* = *Zuri* < γυρός *ZfrPh* XLVI, p. 391 *br.* 18a. Tu je posredovalo grčko υ = *ju, cf.* Časopis za slov. jezik, itd., VI, str. 1*sq.* Što se završnoga *–a* > slav. *–ъ* ti~e, to je kao u *Brazza* > *Brač* itd., dočim se rod ravna jednom prema *insula*, a drugi put prema *ostrovъ, otokъ*. Imenica γὐπανον »lugurium, spelunca« nije zasigurno posvjedočena, *cf.* Stephanus, *Thes. gr. l.* II, *str.* 83f, gdje se priznaje pogrešna grafija umjesto γυπάριον. U *Giupanna* = *Šipan* bi se moglo raditi također o latinskom sufiksu *–anus* isto kao u *Lakljan*, v. prije.

137 Jireček, *Handelsstrassen*, 10, *Die Bedeutung*, p. 46, fusnota 16. Najstarija potvrda je iz 1255; *versus Pillem* Sm. IV, p. 601. *Mon. hist. jur.*, IX, p. 450.

138 Nastavni vjesnik, XXX, str. 129.

139 Jireček, *Mon. hist. jur*, p. 441. *REW* 5325. G. Meyer, *Neugriech. Studien*, III, p. 42.

140 Prema Zore, *Dubrov. tuđinke*, str. 6, ali značenja se »citrouille« i »maïs« ne slažu uopće. *Cf.* također alb. *gołogunge* f. »Beere des Wachholderbaums«, G. Meyer, *Et. W. alb. Spr.*, p. 186.

141 *ZfrPh.*, L. p. 506. Na Lopudu se jedan dio obale zove *Igalo* ili *Ìgō, na ìgalu.*

142 *Cf.* Petar Bašić, *Scivot svetoga Vlasi*, upotrebljava taj tu imenicu kao neskloniv oblik isto kao *aptagi*, Rad, *t.* 222, str. 114*sq.*

143 *Cf.* gore *Šipan, žalo, Domus Sersii*

Sanctus Georgius > *Súđurac* ili *Suđurađ*[144] s kolebanjem završnoga konsonanta.

U svemu tome posebna se važnost pridava nazivu koji u dubrovačkim spisima služi za obilježavanje dubrovačkoga područja na kopnu, tj. *Brennum, Gravossium, Iuncetum, Umbula i Malfum* skupa. To je novogrčka riječ (ἡ) στερεά *sc.* (γῆ) koja je ondje preobličena u *starea*, *staria*, *astarea*[145] s protetskim vokalom *a* koji se koji put nalazi u novogrčkim dijalektima. Ali ono što umanjuje uvjerljivost te riječi za Dubrovnik je što se ona raspršila po čitavoj istočnoj obali Jadrana. Nije jedino dubrovačka.

Među riječima grčkoga podrijetlo kojima se koristi u dubrovačkim spisima treba navesti sljedeće: *artimonum, –ium, antimona, eniega*, odakle *entegatus, aptagi, angaria, pitropus* ili *epitropus, mandalia, nauclerius, oxamitum, pedochia* ili *pedotia, –cia, pelagus, pe(a)rchivium, perperus* li *yperperus, pivatus, proto–magister*[146], *proroplaustus, raço, teja.*[147]

To su većinom – i to se vidi po njihovu značenju – tehnički pojmovi koji imaju veze s pravom i pomorstvom. Od njih treba, kao što je poznato, navesti: *aptagi*[148] jer tu riječ odlikuju fonetska svojstva romanskoga govora dubrovačkog, *pelagus*,[149] *perchivia* i *pedochia*[150] – jer su te riječi u slavenski govor dubrovački ušle i odatle su se proširile dalje; i *pelega* »ribarska pošta udaljena 300–400 koraka od obale«, odakle je glagol *pelegati* »ribati na toj udaljenosti«,[151] *prćija*[152] »dota« i *peljar* »kormilar«, odakle srp.–hrv. i slov. glagol *peljati, do–, pre–* »ploviti, voziti«. Dubrovnik se stoga može uzeti za središte iz kojega su se dalje širili svi jugoslavenski grecizmi.

Te nam jezične danosti dopuštaju da zaključimo kako se grčki utjecaj u bizantskoj eposi osjećao poprilično jako u Dubrovniku i u Dalmaciji ne posredovanjem latinskoga, nego neposredno. Zna se da je Dubrovnik podlijegao

144 Izgovor između *–c* i *–đ* se koleba u izgovoru gosp. Vlaha Fortunića. Sindik, *Дубровник и околина, str.* 25 ima samo *Суђурац; –c* je isto kao i u *Sućurac* (kod Splita), slavenski sufiks koji supstantivizira pridjev.

145 Jireček, *Mon. hist–jur.* IX, p. 424.

146 Odatle je riječ *prôto* u smislu »građevinski radnik, predradnik« u Dubrovniku.

147 *V.* važni rječnik u Jirečeka, *Mon. hist.–jur*. IX, p. 421 – 459. za sve te riječi.

148 *Cf.* Rad, *t.* 222, p. 114*sq.*

149 *REW* 6369. *ZfrPh* L, p. 487.

150 *REW 6360.*

151 *Ak. Rj.* IX, str. 763.

152 Jireček, *Stadt und Gesellschaft im mittelalt. Serbien*, II, p. 11. Mažuranić, *Prinosi*, str. 1085. Odnos dubrovačkoga *perchivium* s grč. προΐξ nije posvema jasan, *prikija* > *prćija* se osniva, isto kao i grčki oblik iz južne Italija *ta prećia, to prići*, na *προικιον, deminutivu riječi προΐξ; *cf.* Rohlfs, *Etym. Wörterbuch der unterital. Gräzität, br.* 1790. Rag.–lat. *perchivium* bi bio hiperlatinizam prema *lixivia REW* 5098 > srp.–hrv. *lihsija, liksija* (Dubrovnik) jer je u romanskom govoru dubrovačkom, isto kao veljotskom, albanskom i rumunjskom, intervokalno *v* nestalo.

Bizantu sve do početka XIII. stoljeća, kada su Bizantince zamijenili Venecijanci.

U razmatranjima o podrijetlu Dubrovnika zbog toga valja u obzir uzeti ne samo latinski (romanski) i slavenski utjecaj nego i grčki i bizantski.

Budući da je Bizantsko Carstvo bilo prvenstveno kršćansko, a ne nacionalno carstvo, sasvim je razumljivo što u Dubrovniku zatječemo kult bizantskih svetaca i svetica,[153] i to što se taj kult odrazio i u geografskim imenima.

Stolna crkva je u Dubrovniku, prema caru Konstantinu, bio Sv. Stjepan. U toponomastici je taj svetac zastupljen imenom sela *Sùstjepan,* u Rijeci. Zanimljivo je to što ime *Sustjepan* nalazimo i za rt u Cavtatu (Epidauru).

Ime svetice Paraskeve prevodi se na srp.–hrv. kao *Petka* od *pętъkъ* »petak«. Njezino je štovanje moralo biti zastupljeno i u Dubrovnik jer u Lapadu nalazimo dva brda koja se zovu *Velika* i *Mala Petka,* od kojih je jedno ime zamijenilo latinsko ime *Mons acutus* »oštro brdo«.

U okolici se Dubrovnika nalaze ostaci štovanja svetih učitelja Kuzme i Damjana, koji se na slavenskome zovu *sveti Vrači.* U Trstenome ima *Vráčevo brdo.* Pored crkve svetih Kuzme i Damjana, u Knežici, ima izvor koji se zove *Ráčevica,* jamačno od *Vr–* a *v* se je bilo identificiralo s prijedlogom *vъ* »u« i poslije odbacilo.

Sv. Srđ, čiji je kult raširen po čitavoj istočnoj obali Jadrana, također je zamijenjen latinskim imenom. Vrh se poviše Dubrovnika, *Crista,* danas zove *Srđ,* bez pridjeva *sanctus* < *su(t),* isto kao *Petka.*

S. Barbara se pojavljuje u grčkom obliku isto kao sv. Vlaho. Na otoku Šipanu ima teren koji se zove lat. pridjevom *Sancta,* a to je *Sutvara.*[154] Taj toponim, dakle, predstavlja grčko–latinsku hibridizaciju.

Ono još zanimljivije je to što se pridjev *su(t)* < *sanctus* nalazi i u slavenskom prijevodu *Spas* u izrazu *Pod Suspasom*[155] na Šipanu pa čak i u *Spasovu brdu.*

Car Konstantin pripovijeda da je u Crkvi sv. Stjepana zakopan sv. Pankracije (ὁ ἅγιος Παγκράτιος). Na Šipanu nalazimo uvalu koja se po njegovu imenu zove *Supokrač.*[156]

Slavenska fonetika u samim biblijskim imenima također označava bizantsko posredstvo. Isto tako i *av* umjesto diftonga *au* u *Paulus* koje pronalazimo u imenu brda *Supavo* i *Sutpàvo,*[157] u dijelu Orašca u XVI. stoljeću. Glas se *i*

153 *Cf.* o tome važnu studiju Jirečekovu, *Christ. Element* itd. (Sitzungsberichte Ak Wien v. 136).

154 Sindik, *Дубровник и околина,* str. 26. Uoči novogrčki izgovor glasa *b* isto kao u Vlaho (*v.* prije).

155 Sindik, *ibidem,* str. 26, 28.

156 Sindik, *ibidem,* str. 550.

157 Sindik, *ibidem,* str. 27.

umjesto *e* u *Elias,* kao u srp.–hrv. uopće, nalazi u imenu brda *Sutìlija* na Šipanu, a to se ime izgovara također s asimilacijom prototoničkih vokala, kao u *Sutùlija.* Na Pilama je *Ilijina glavica,* tj. u stoljećima od XIII. do XIV. *Mons Heliae, S. Elias de Tumba.*[158] Glas *h* umjesto *k* isto kao u *Michael.* Na Lopudu se jedan dio zove *Sutmìhō, na Sutimìhājlu.* Ime groblja u Lapadu nema prefiks *sut*: *Na Mihajlu.*

VIII.

U ispitivanju povijesti podrijetla grada Dubrovnika treba određenu važnost pridati i onom utjecaju koji je u dva smjera izvršen na drugoj jadranskoj obali. Jedan je dio toga utjecaja, onaj srednjotalijanski, a drugi onaj venecijanski.

Odnosi su sa srednjom Italijom poznati bolje s trgovačkoga i crkvenog nego s jezičnog gledišta.

To da je romanski govor Dubrovnika pokazivao svojstva što ga pokazuju i neki južnotalijanski dijalekti, bez svake dvojbe. Slavenski je govor u Dubrovniku sačuvao romanski oblik koji odgovara lat. *rancidus,* tj. *rânketiv,*[159] ili *rànketljiv,*[160] gdje što se tiče slavenskoga ima samo sufiks *–(lj)iv.* Dubr. *ranket* predstavlja istu transormaciju sufiksa *–idus* u *–itus* kao u sic. *rančiutu,* npr. *granǧętę,* kalabr. *grančitu,* mofet. *grenǧętę.*[161]

Ovdje spada i ime zgrade u kojoj je za vremena Republike bila carinarnica: *Spònza,*[162] a to je riječ koja odgovara sic. *spondza*[163] »obala, tal. *sponda*«. Du-

158 *Cf.* što se predikata tiče, *monasterium S. Michaelis de Tombe, ord. S. Benedicti, diocesis, catarensis, Sm.* XI, p. 179, god. 1345.

159 Budmani, Rad, t. 65. str. 162.

160 Zore, *Дубровачке туђинке,* str. 162.

161 *REW* 7040. Što se tiče *$^{v}d^{v}$* > *t* u južnotalijanskim dijalektima usp. Meyer–Lübke, *Ital. Gram.* §202.

162 Zore, *ibdem,* str. 21. Što se drugih leksikoloških danosti tiče, kao što su *gru°g(j), kòmostre, cf. REW*[2] 2144, 2310.

163 *REW* 8170. Spisi tu riječ upotrebljavaju u smislu »cisterna«, pa tako *sponzia sive cisterna* god. 1377, *zusterne aut spongie* god. 1364, *sponçia compleatur* god. 1356, *in illo castro construi debant una sponçia maioris magnitudinis, faciendo oslariam, staciones et spongiam, flori debeat sponça in castro illius maris Narenti Mon hist. Slav. mer.* XIII, p. 182, 157, 165, XXVIII, p. 33, 80, Sm. XIII, p. 157, 203, 182, 163. *Cf.* Bartal, *Gloss. med et inf. lat. r. Hung.* Du Cange, *Glossarium,* p. 409, definira ovu riječ ovako: *spongia, spu–, –zia, –za,* tal. *sponda* »agger, crepitudo lapidea, repagulum, item trabeculae seu partes exteriores, quibus res aliqua, pula navis, pons munitur in lateribus«. M Rešetar mi javlja da dubrovački pisci rabe *spondza* u značenju »carinarnica«. U druge običene slučajeve iz južne Italije *cf.* Maver, *Intorno alla penetrazione del lessico italiano nel serbocroato della Dalmazia* itd. (Atti del R. Istituto veneto, LXXXIV), p. 756*sq.* Dubr. *podumjenat* nije od *pedamentum REW* 6342. Nestanak je glasa *n* u *funda* > *podu–* isti kao u riječi *Motovijerna*

brovački i sicilijanski oblici se objašnjavaju s pomoću **spondea* koji je izveden iz pridjeva lat. riječi *sponda.* Ime se tumači time što je zgrada carinarnice (*Divone*) sagrađena na tlu nasutome uz more. (*Cf.* slika I.)

U romanskome govoru Dubrovnika bilo je i posuđenica iz južnih talijanskih dijalekata. Tamo bez dvojbe pripadaju i ihtionimi poput *mìnćun,*[164] *anćuga* < *aphye REW*[2] 520 i *lòkārda,* dalm. *lacarda* < *lacerta.*[165]

Proučavanje slavenskoga jezika dubrovačkog dopušta da bez dvojbe dublje prodremo u to pitanje utoliko ukoliko je taj jezik sačuvao dijelove staroga romanskoga jezika. To je pitanje važno za romaniste koliko i za slaviste.

Ti su odnosi i u toponomastici. Južnije je, primjerice, *Barium,* danas *Bari,* kojem na slavenskoj strani odgovara složeno grčko–latinsko ime *Antibarum* > *Antivari,* alb. *Tivar,* na slavenskom bez grčkoga prefiksa *Bar.*[166] U dubrovačoj okolici imamo slično sa selom *Malfum* ili *Malfium.* To su ime Slaveni zamijenili imenom *Záton.* Na drugoj obali Jadrana deminutivna je izvedenica tog istoga toponima *Malfetum* u Statutu,[167] tj. *Malfetta* s promjenom *a* > *o* zbog prethodećega labijala.

Treba opaziti da su, prema dubrovačkim kroničarima, južnotalijanskoga podrijetla neke vlasteoske obitelji dubrovačke, kao: Bona, Caboga, Croce, Ghetaldi, Ragnina, Tudisi, Zamagna itd.

Mnogo su skoriji, ali i mnogo bitniji odnosi s Venecijom i utjecaj koji je ona imala. Zna za da je mletački protektorat, koji dubrovački kroničari ne spominju, trajao 150 godina, od 1205. do 1358. U Dubrovniku je Republiku sv. Marka od 1237. zastupao mletački namjesnik.

Mletački je protektorat do izraza došao i u jeziku kojim se u Dubrovniku govori. Pisma su dubrovačkih trgovaca sastavljena na nekakvome miješanom latinsko–mletačkom jeziku – to, a k tome i vidljive značajke lokalnoga izgovora odgovaraju vjerojatno romanskom jeziku dubrovačkom.[168]

Postoje dvije leksikološke danosti koje dokazuju kako je slavenski ili romanski jezik dubrovački – nažalost se ne može preciznije odrediti –riječi posuđivao mletačkomu otprilike za vrijeme mletačkog protektorata.

Humanist Filip de Diversis je zabilježio da je dubrovački namjesnik imao pod svojom upravom desetoricu ljudi »quos nominant vulgari nomine sidu-

pored *Monto–.* Za *f–* > *p cf. Pòsat* < *fossatum,* za *–a–* > *o–* > *u cf. fundomenat* i *funjestra, Ak. Rj.,* III, str. 78*sq.*

164 *ZfrPh.,* L, p. 522.

165 Što se tiče *rt* > *rd* i *er* > *ar* u južnoj Italiji, *cf.* primjerice *Neretum* > *Nardò.*

166 Jamačno zbog toga što je *an*^{G} koje daje *u* u početnom slogu identificirano sa srp.–hrv. prijedlogom *u.*

167 *Mon. hist. jur.* IX, p. 441.

168 Jireček, *Romanen,* II, p. 2*sq.* daje pregled.

ros«.[169] To je očito dubrovačka riječ *zdûr,* gen. *zdúra* »praeco, servitore di corte, banditore«. Danas ta riječ nije u upotrebi,[170] ali se itekako upotrebljavala u doba Republike. To je latinska izvedenica od *exire: exitore,*[171] riječ koja je u Dubrovnik morala ući posredstvom Venecije jer *t* > *d* i *x* > *ss.* U spisima je i u Statutu čest termin *riparius* za tu službu.

Druga je mletačka riječ *kûndur*[172] »sluga u po različitim kućama bez prave pripadnosti ijednoj od njih« u značenju koje bilježi Stulli, danas »brbljava osoba«, odakle *kûndurica* u ženskom »rodu, *kundurànija* »glasina« i glagol *kûnduriti* ili *kundurònati* »širiti glasine«. Tu se vidi zanimljiva pejorativna evolucija što joj je podlegla latinska riječ *cursor,* koja se također čita i u dubrovačkim spisima u mletačkom obliku *corredor*[173] u značenju onoga kojega Senat ili općina šalje u kakav kraj da tamo razglasi službenu odluku.

Mletački je utjecaj imao i jednu neznatnu posljedicu i u toponimiji. Jedna se ulica u dubrovačkom portu zove *Pônta* (slika I.). To je latinski naziv *puncta* »rt«. U mletačkom obliku živi u čitavome dubrovačkom primorju, dok se sjevernije od toga kaže *punta.* Taj je naziv u skorije vrijeme zamijenila slavenska riječ *rътъ* > *Rat, rt,* koji je u Dalmaciji stariji. U Cavtatu se i Lopudu nalazi u lokalnim nazivima. Primjerice, kaže se *Pônta òd Rata* za rtove koji se ondje nalaze.

Dubrovački Statut[174] zna da su u kvartu zvanom *Burgus* ili *Sexterium S. Nicoliai* bila neka vrata po imenu *Porta Leonis* (*via que venit a Porta Leonis, vadat recte usque ad Campum*). To su jamačno bila neka vrata s likom lava poviše njih, a to je znamenje Republike sv. Marka.

Mletačkome utjecaju pripada i podjela grada na *sexteria* < *sestiere.* Ti su kvartovi imena uglavnom dobivali prema crkvama.[175]

169 Brunelli, *Prog. Zara,* 1880–'1, p. 7 u poglavlju II. čita *biduros* ili *bicluris.* Da to treba popraviti u *siduros,* pokazuje rukopisna Kronika koja se osniva na de Diversisovu djelu. Tamo se čita: »Il Rettore du Rag[a] tiene per l'ordinario 18 scrivitori, e un custode delle Prigioni stipendiati tutti dal Publico, e questi si potrebbero chiamare alla usanza dei Romani antichi Littori. Dieci di questi si chiamano *Sduri* in slavo come a dire Banditori, il uffizio di questi, e citar i rei, sonar la Campana (la campana del Consiglio a suo tempo) e servire al Rettore«. To je čista parafraza de Diversisova teksta.

170 Zore, *o. c.,* str. 8 Mažuranić, *Prinosi, str.* 1677.

171 Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano,* p. 346 zna samo za supstantivizirani particip *insida* od *insir* ili *ensir* »uscire« u tituli neke mletačke magistrature (*offiziali alla Tavola dell'insidia*) kojoj je zadano bilo da nadgledaju izvoz iz Republike. Du Cange, *Glos. med. et inf. lat.,* II, p. 368 zna za *exitor* u smislu »licitator«.

172 *Ak. Rj.,* V, str. 784.

173 *Cf.* također Maver, *Slavia,* II, p. 39*sq.* br. 8. On je našao pravu etimologiju.

174 *Mon. hist. jur.,* IX, p 123. Prema rukopisnoj su Kronici, p. 197 *la Porta di Leone* iza carinarnice.

175 Jireček, *Die Bedeutung,* p. 45, fusnota 12. *Mon. hist. jur.,* IX, p. 451.

IX.

U pitanju podrijetla Dubrovnika najveću važnost treba dati slavenskom elementu. Još ostaje da se razjasni problem kada i kako se zbilo slavensko prodiranje u grad i kako je došlo do uspostave etničke romansko–slavenske simbioze koja je poslije završila tako što je s jezičnog stanovišta slavenski prevagnuo. Za sada smo još daleko od toga da detaljno to razložimo i da ga kroz sukcesivne forme pratimo.

Dvije su činjenice neupitne:

a) Prvo, to da je prodor izvršen na miran način. Nakon pripajanja *Rocce del Re Bodino = Dubrovnika = Burgusa,* izvorno je romanski grad bio preusko vezan sa slavenskim zaleđem da bi se ikada od slavenskoga stanovništva mogao odvojiti. Osim toga, do nas nije došao ni jedan podatak koji bi se dao protumačiti kao čin nasilnoga nastanjivanja u gradu.

b) Drugo, to da su se veoma rano stanovništvo Dubrovnika podijelilo nadvoje. Slavenskim se jezikom govorilo u obiteljskom krugu i u svakodnevici, kako u puku, tako i među vlastelom, dočim je romanski, koji je bio jezik vlastele ispočetka, prihvaćen kao službeni jezik spisa, senatskih rasprava i trgovine. Ta je podjela takva da nam objašnjava nastanak učene slavenske književnosti unutar pretežno romanskoga stanovništva.

Prvi je jezični problem kada se uzme baviti prodorom slavenskoga u Dubrovnik pitanje slavenskog dijalekta. Htjeli bismo znati je li se taj slavenski koji je jednom ušao u grad, razvio ispočetka kao ikavski dijalekt ili je od početka bio ijekavski, i jesu li ikavizmi samo posuđeni iz čakavskoga sa sjevera. Iako to pitanje ima dugačku povijest,[176] još nije posve riješeno. Zna se da književni jezik dubrovačkih pjesnika odlikuje znatan broj ikavizama i da tih ikavizama u današnjem jeziku nema. Ali treba napomenuti da je stručnjacima koji su se tim pitanjem bavili promaknulo da razmotre dvije vrste materijala s pomoću kojega bi nas mogli obavijestiti o rješenju. Prvo, nije se – sa stajališta ovoga pitanja – istražio slavenski element koji je raštrkan po neslavenskim spisima u Dubrovniku (slavenska onomastika i tehnički termini slavenski kojim se koristi s prijevodom ili bez njega); osim toga bez komentara je ostao i veoma bitan materijal koji nam daje slavenska toponomastika u latinskoj transkripciji.

176 *Cf.* od novijih studija A. Vaillant, *Les origines de la langue littéraire ragusaine, RES* IV, p. 226*sq.* Što se tiče naravi pjesničkih ikavizama jednoga dubrovačkoga pjesnika, treba – kao što je poznato – vidjeti njegovo mudro otkriće u *La langue de Dominiko Zlatarić,* I, p. 183*sq.* Što se tiče mene, njega, a i drugih, nema sumnje da »du point de vue dialectal, le ragusain n'est que la forme locale prise par l'herzégovinien occidental dans deux villes primitivement romanes: Raguse et Cavtat«. No, uvijek je moguće – i to ostaje da se utvrdi – da je slavenski govor Dubrovnika, prije nastanka književnosti, bio samo neka vrsta čakavske ikavice koja je manje ili više štokavizirana.

Imajući na svome raspolaganju poprilično ograničen materijal, ja se ograničavam na to da samo naznačim neke bitne danosti.

Ako su dubrovački ikavizmi posuđeni sa sjevera, najprvo je čudno to što je u Dubrovniku ime za Slavene ikavsko. Dubrovčani kažu upravo: *Slovinac, slovinski, Slovinka.*[177]

U dokumentima se nasumce pišu ikavska i jekavska imena, a to se ne bi očekivalo da je govor u Dubrovniku bio izvorno jekavski. U Katastru se, recimo, nalazi za god. 1417.: *Miocho Nigusich* i *Miocho Niegusich, Pribislau Radinovich* pored *Bogdan Radienovich* (*cf. Bogich Radienovich, Radoslau de Radienaçh*), *Radoslau Utiesenovich* i *Radosau Utiscenovich, Dobrasin Radienovich* i *Rdinovich, Juano Utiscenouich* i *Utiescinovich, Radossauo Utisenouich, Nicola de Suisda* o *de Stella* itd.

Ima u Dubrovniku, i u posuđenicama i u slavenskim riječima, nekih hiperjekavizma koji se ne bi očekivali da je govor izvorno bio ikavski: *lijer* < grč. λείρον, tal. *lifèrica* < tal. *lira, bàrio,* gen. *bàrjela* < *barile, pastijer, kùpjenica, kùpjena, Trogijer.*[178]

Nadalje se u Statutu[179] nalazi jedan tehnički termin u posvemašnjem čakavskom obliku, a to je *meja.* Taj je termin identičan s romanskom riječi *merginum, mergegnum* < *margine*[180] »granica između vinograda«, koja je u slavenski posuđena. Budući da se ne čini vjerojatno kako je čakavska posuđenica sa sjevera, *meja* bi se trebala smatrati kao autohtona riječ u Dubrovniku.

Romansko–slavensku simbiozu koja je tamo nastala, odlikuje zajednička antroponimija. Romani su prisvojili slavensku antroponimiju, a Slaveni su pak prihvatili onu romansku prilagođavajući je hipokorističkoj tvorbi koja je veoma karakteristična za slavenski. Taj je postupak dosada dobro opisan.[181]

Tu simbiozu nadalje odlikuju međusobne posuđenice. Romanski se govor služi slavenskim izrazima koji na taj način ulaze u službenu upotrebu u dokumentima, pa tako: *patagum* ili *patacum* < *potok, stanicum* ili *stancum* < *sъstanъkъ, babiça, meja, ladia, lidigna* < *lędina, gniva, vrsada.*[182]

Slaveni se, naprotiv, uz termine koje su posudili iz balkanskoga latiniteta (tipa *lactūca* > *loćika*) u vremenu starijem od simbioze s dubrovačkim Romanima, služe lokalnim romanskim govorom u nazivlju: 1.[183] koje se tiče ribanja

177 *Cf. Јужнослов. Фил.,* VIII, str. 89 i fusnota 1.

178 Budmani, Rad, t. 65, str. 156. Vaillant, *La langue de Dominiko Zlatarić,* I, § 206, 207. Prema § 193, *kùpjena* se ne može tumačiti kao hiperjekavizam. Da bismo se u to uvjerili, trebalo bi dokazati postojanje toga oblika u dubrovačkom zaleđu i u Boki kotorskoj.

179 *Mon. hist.–jur.,* IX, p. 116. u pogl. XXIV i XXV.

180 *ZfrPh.,* XLVI, p. 407, br. 86.

181 *Cf. Razprave,* IV, str. 1 – 42.

182 *V.* za neke od ovih riječi Jireček, *Mon. hist.–jur.,* IX u rječniku.

183 Sljedeći popisi za cilj imaju klasifikaciju leksikoloških danosti sigurne etimologije prema njihovu značenju. Što se značenja tiče, upućujem na *Ak. Rj.,* na Bartolijeve popise, *Das*

i mora: *re(u)čijak, ručìjāk* u Sustjepanu < *retiaculum* »mreža«, *jàstog* < *astacus*, *kalàmuča* < *calamucea*, *kàntor* < *cantarus*, *dòkes* < *ad accensum*,[184] *kìjerna* < *acerna*,[185] *trakta* < *tracta*, *ràgēnta*[186] < part. prez. *regente*, *mijèrla* < *merula*, *mušlja* < *muscula*, *òvrata* < *aurata*, *òliganj* < *lolligine*, *pâg* ili *pàgar* < *pagrus*, *polanda* ili *palamida* < *pelamida*, *locarda* < *lacarda*, *rèkesa* < *recessus*, *sàrak* < *sargus*, *sklać* ili *sklat* < *squatulus*, *fròndžata* < *frondiata*,[187] *cípo* < *caephalus*, *škŕpina* < *scorpaena*, *àrbuo* < *arbore*, *bùkva* < *boca*, *brènke* pl. < *branchiae*, *vôga* < *alga*, *kŕcati* < *carridiare*, *mŕkijenta* < **muricenta*,[188] *pèndula* < *pinnula*, *sipa* < *sepia*, *skùrijenča*, *skurin*, *srđela* < *sardella*, *sùrgati*, *trìgla*;[189]

2. koje se tiče kuće, kućanstva i života u gradu: *àrkuo* < *urceolu*, *čmula* < *modiola*, *ârla* < **arulu*,[190] *balàtur* < *ballatorium*, *bèkina* »ovčja koža« < *vervecina*, *bîtva* < *bēta*, *bòkār* < *bacar*, *bôta* < *volta*, *bukila* < *botticella*,[191] *brùnō*, gen. *–ala*, < *bronale*,[192] *búklo* < **buculu*, *gostarica* < *gastraria*, *gràsta*, *–ica* < *gastra*, *grakatež* < *gratta* + *caseu*, *žmûo* < *modiolu*, *kàjpica* < *cavea*, *kàpula* < *cepulla*, *krijèšva* < *cerasea*, *kvîjer* < *corium*, *kèlomna* < *columna*, *kèntrica* < *centrum*, *kèrica* < *cirrus*, *kèrostat* < *cerostatum*, *kimak* < *cimice*, *komarda* < *camarda*, *komin* < *caminus*, *kòmoštre* < *cremaster*, *kòptō*, gen. *–ála* < *capitale*, *kotòrađa* < *cataracta*,[193] *krpatur* < *coopertorium*, *kŕpeta* < *coperta*, *kúda* < *coda*, *kùpica* < *cuppa*, *liksija* < *lixiva*, *lùkijernica* < *lucerna*, *màšalj*, gen. *màšlja* < *masculus*, *mjèndeo*, gen. *–ela*

Dalm., II, 251*sq.*, Zore, *Дубровачке туђинке*, na moje studije i *ZfrPh* XXXVI, 641*sq.*, XXXVIII, str. 544*sq.*, XLI, str. 147*sq.*, XLVI, str. 385*sq.*, XLVIII, str. 398., *L.* str. 484*sq.* i u raznim drugim časopisima i u *REW*–u.

184 *Cf.* ZfrPh. L, p. 523.

185 Latinska riječ koja potječe od grč. ἄχερνα. *Cf. cernja* »perca gigas« iz grčkoga u južnoj Italiji, Rohlfs, *Et. Wörterbuch der unterital. Gräzität*, br. 285.

186 Zabilježio sam ovu riječ u Sustjepanu u značenju »u *ručijaku* dio koji mrežu spaja dijelom koji se drži u ruci«.

187 *Cf. Rad* 222, str. 119.

188 Grci iz južne Italije imaju *múrgendo* itd. u smislu »distelartige Pflanze« itd., *cf.* Rohlfs, *o.c.* br. 2627.

189 *Cf. Miscellanea linguistica dedicata a H. Schuchardt*, p. 130. *Trìgla* se kaže i mjestu Krtole (Boka kotorska).

190 Deminutiv od *arvum* > *arum REW*[2] 692. Budući da je lat. *areola* preživjela kao *fârula*, teško je prihvatiti gubitak slav. *u* koje je postalo od lat. *ŏ*. Osim toga *ârla* u Dubrovniku znači ni slučajno isto što i *jarula* u čakavskom dijelu Dalmacije. Uz značenje koje toj riječi daje Zore, *Дубровачке туђинке*, str. 3 (»лијеха пред кућама, мало издигнута са земље«), treba zabilježiti i ono drugo »auge remplie de terre servant à la culture des fleurs devant fenêtres« (Deanović).

191 *Cf. Zfr Ph.* L, p. 509.

192 *Cf. REW* 1214, 1224, 1338 i v. Wartburgl *s.v. bora.*

193 *ZfrPh.* L., str. 499. Maver, *Slavia*, II, p. 34 – 36.

< *amygdala* putem **mendulu–*, *morač* < **amaraceum*, *mrkatunja* < *mela cotonea*, *mrča* < *myrtea*, *čempres* < *cypressus*, *mùrga* < *amurca*, *lincun* < *linteolu*, *natùpijerka* < *nuce persica*, *òblānta* < *oblata*, *olum* < *allumen*, *òsjenač* < *absinthium*, *ošćela* < *assula* preko vulgarnog oblika **astella*, *palata* < *pl. palata*,[194] *pànāta* < *panata* od *panis*, *pižuo* < *podiolu*, *pìlo* < *pila*, *pîń* < *pineu*, *pìnjuo* < *pineolu*, *podùmjenat* < *fundamentum*, *posat* < *fossatum*, *pòt*,[195] *praska* < *persica*, *pùcō*, gen. *–ála* < *puteale*, *pètrō*, *–ála* < *petraria*,[196] *puč* < *pueteu*, *ráklo* < *racanu*, *rikula* < *erucula*, *romijenča* < *aeramentea*, *rosata* < *rosata* od *ros*, gen. *roris*, *rûsa* < *rosa*, *saljàtur* < *saliatorium* ili *serratorium*, *sìglo* < *situlu*, *soklin* < *sacculinu*, *solar*[197] < *solarium*, *sparog* < *asparagus*, *strȁń* < *subterraneu*, *stûra* < *storea*, *tòvijerna* < *taberna*, *tòvjelica* < *tabella*, *tu(o)rań* < *turnu*[198] za *turre*, *trepílja* < *tre pede*, *fjelica* < *ofella*, *fumar* < *fumarium*, *funkjela* < *follicella*, *špijerlica* < *sphaerula*;

3. koje se tiče crkve: *kandelora* < *candelarum* gen. pl., *ìncef*, *–o* < *in facie* ili *infaciale*, *flekta* < *flecta*, *kapsa* < *capsa*, *krìlāt*, gen. *–a* »uskrsna svijeća« < *cereus latus*;[199]

4. koje se tiče osjećaja sentimentalnosti: *plakir* < *placere*, *komprč* < *capriceu.*

Na trećem mjestu tu simbiozu odlikuje ono što danas obično zovemo »calques linquistiques«.

Da je bilo takvih pojava koje su svojstvene slavenskom govoru Dubrovnika, to je jasno iz priloga *nà dvōr* »van« koji se u Dubrovniku upotrebljava za srp.–hrv. *vân, vani.* To je raguzejski izraz *foras* preveden doslovno gdje se *forum* shvatio kao *dvor.*

No, mnogo je zanimljivije vidjeti kako je došlo do toga da je slavenski počeo prevoditi one termine koji se odnose na specifični ustroj dubrovačkoga društva.

Glavni se čovjek u gradu u lokalnom latinskom govoru zvao *comes.* Tek se poslije počeo rabiti termin *rector.* Slavenski *comes* prevodi s *knez* isto kao što latinski spisi prevode titulu hrvatskoga poglavara. Straža kojom on upravlja naravno se zove *knežak.*[200]

194 *REW* 6160.

195 *Cf. Časopis pro mod. filologii*, XVII, p. 135.

196 Treba naznačiti disimilaciju *r–r* > *r–l.* Budući da se riječ *petrala* osjetila kao srp.–hrv. genitiv, nastao je analoški nominativ *pètrō* prema *pùcō*, gen. *pucála.*

197 U Šibeniku *slâr*, Prvić itd. s *o* –> *ъ isto kao u Bononia* > *Вьdinъ.*

198 *Cf. Archivum romanicum*, XIV, *saburra*, str. 6. izvatka, fusnota 3.

199 *Cf. ZfrPh.*, L, p. 509.

200 Te riječi u *Ak. Rj.* nema, a nema je ni u Mažuranića. No, posvjedočena je kod de Diversisa, koji razlikuje *zdure*, o kojim smo govorili, i *knežak. Prog. Zara* 1880–1. p. 7. u poglavlju II.

Budući da se *dominus* > *dum* odnosi na svećenike, bilo je ostalo samo to da se na neki drugi način prevedu vlasteoske titule. Za njih se kao cjelinu koristilo kolektivnom imenicom *vlastela,* a samo jednoga su zvali *vlastèlīn.* Za članove građanske klase nastala je riječ *pučanin* ili, da bi se naglasila razlika između građanina i seljaka, uzela se riječ *gospodar,* odakle je – nakon što je nestalo *d* kao u *Raosav* za *Radoslav*, nastao – *gòspār.*

Budući da se *domina* > *dum(v)na* odnosi na časne sestre, za žensku se vlastelu načinila riječ *vladyka* > *vlàdika.* To je pomalo čudno jer se ta riječ upotrebljavala za biskupa – gdje stoji za grč. δεσπ?της – ili za kneza. Za Dubrovčane je sufiks *–ika* bio ženskoga roda.

X.

Osnutak se Dubrovnika zbio u romanskoj topografskoj sredini, u sredini koja je pri tome čuvala ilirske i grčke ostatke.

Ispočetka se slavenski prostor protezao samo na kopnu koje se nalazilo preko puta otočiću *Ragusiumu.* U to da je taj otočić zbilja postojao uvjerili smo se na temelju topografije i toponomastike. U vrijeme slavenskog prodora taj otočić čuva raguzejske nazive (pa tako *lau–lava, pustierna* itd.). To dokazuje romansko podrijetlo prvobitnoga stanovništva.

Slavensko je romansko miješanje maha uzelo nakon toga što je slavenski dio zvan *Rocca del Re Bodino = Burgus = Dubrovnik* pripojen samom gradu. Nasipanje *Paludazza,* što je izvorno odvajao romansku (*Ragusium*) i slavensku stranu (*Dubrovnik*), dovelo je do nastanka jednoga jedinstvenoga grada s miješanim stanovništvom. Romanski je dio toga stanovništva proširio romansko ime otočića na čitav novi grad. Slavenski je dio pak proširio slavensko ime *Burgusa = Rocce del Re Bodino* na sam otočić. Tijekom XV. i XVI. stoljeća taj je novi romansko–slavenski grad postao u potpunosti slavenski.

Prodor se slavenskoga u grad i njegova pobjeda nad neslavenskim elementom ovdje odvio, kao i drugdje u Dalmaciji i na Balkanu (*cf.* djelomično slučaj Soluna), na sasvim miran način.

To je miješanje slavenskoga i romanskoga podleglo utjecaju Bizanta, južne Italije i Venecije.

Najpresudniji rezultat toga miješanja je nastanak države koja je na početku bila ograničena na sam grad. Dubrovnik je, iz te perspektive, bio nalik

čitamo: »alii famuli (sc. rectoris) dicuntur, qui Rectoris servi. Chenes enim sclave, latine comes vel rector dicitur«, a taj je paragraf u rukopisnoj Kronici talijanski parafraziran ovako: »l'altri 8 sono chiamati in slavo *knesiciaki,* cioe ministri del Rettore, poiche in slavo il conte ossia Rettore si chiama *knes,* e l'uffizio di questi otto è condurre con violenza li rei che non voliono venire da per se«.

antičkim polisima. Uskoro se taj grad država proširio i na susjedno kopno. Kao prva bi se faza toga teritorijalnoga širenja trebalo shvatiti pripojenje *Burgusa = Dubrovnika.* Uzastopne su faze Dubrovnik s vremenom dovele do Stona, Pelješca itd. Dubrovnik je tako zavladao i kopnom i morem.

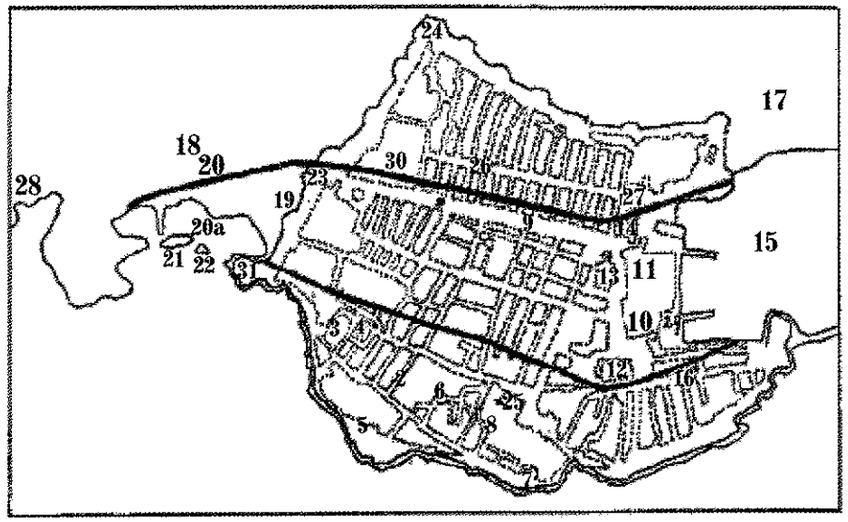
Dakle, osnutak je te države poprilično sličan nastanku slavenskih država u Rusiji i Bugarskoj. Jednako kao što su se države u Rusiji osnivale na osnovi germanskoga i ruskog miješanja, a u Bugarskoj na osnovi onoga bugarskoga i slavenskoga, tako je u Dubrovniku duh državotvorstva nastao na osnovi miješanja do kojega su dovele dvije populacije koje je izvorno dijelio kanal između otočića *Ragusiuma* i slavenskoga naselja na susjednom kopnu (= *Dubrovnika*).

Preveo Orsat Ligorio

Bilješka

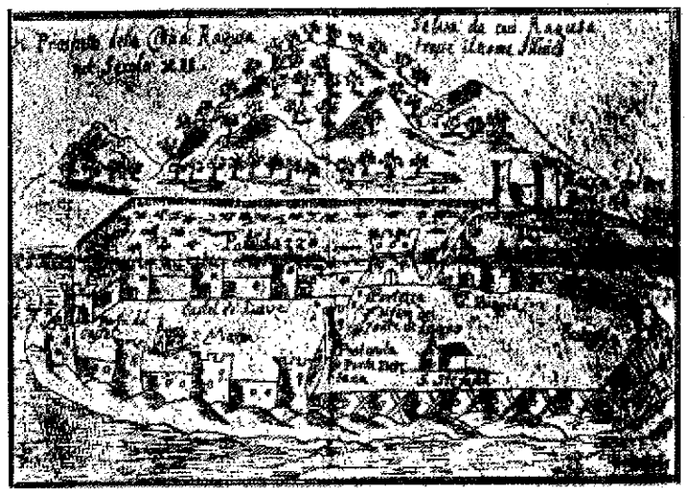
Ovdje se u prijevodu donosi članak *Les origines de Raguse : Etude de toponymie et de linguistique historiques,* koji je u časopisu Slavia, br. 10, str. 449 – 500 (Prag) god. 1931. objavio naš lingvist i etimolog Petar Skok (1881. – 1956.). Ovaj je Skokov članak dio antologijskih tekstova o tzv. romansko–slavenskoj jezičnoj simbiozi u koje se, u kronološkom redu, ubrajaju još i ovi: *O simbiozi i o nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike* (1928.), *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo? Naša pomorska i ribarska terminologija* (1933.), *Dolazak Slovena na Mediteran* (1934.), *Problem romanstva i slavenstva na našim ostrvima* (1927. – 1938.) itd. Maestralnu je sintezu Skok objavio 1950. pod naslovom *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima : Toponomastička ispitivanja.* No, što se samoga članka tiče, ja sam se na prijevod odlučio imajući na umu sadašnje Dubrovčane; stručnjacima, jasno, ostaje da Skoka čitaju u originalu. I još sam na ovaj način htio zaboravu oteti ovu po dubrovačku starinu tako bitnu stvar: *salva sit Res Publica.*

Orsat Ligorio

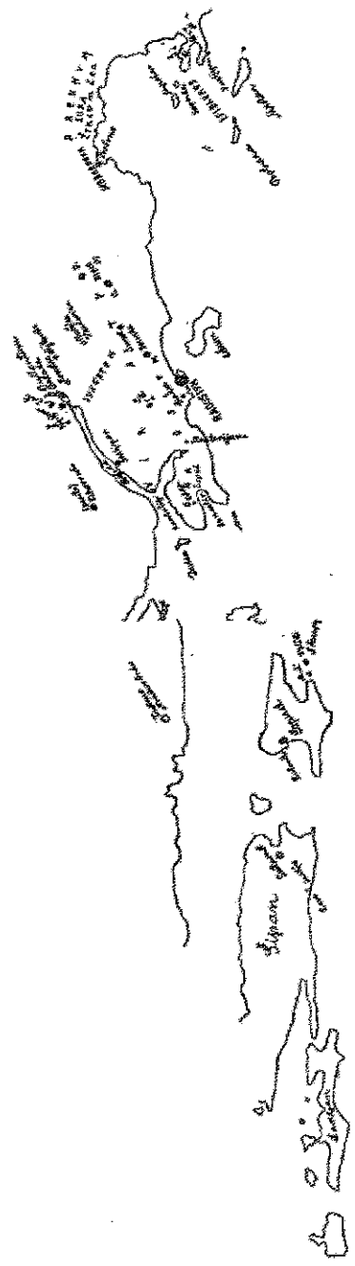

Slika I.

1 = Ulica sv. Petra
2 = Zvijezdićeva ulica
3 = Na Andriji
4 = Rupe
5 = Sv. Marija
6 = Ulica Montenerova
7 = Ulica sv. Margerite
8 = Ulica sv. Stjepana
9 = Placa kralja Petra (Stradun)
10 = Knežev dvor
11 = Vijeća
12 = Katedrala
13 = Crkva sv. Vlaha
14 = Sponza
15 = Porat
16 = Pustijerna
17 = Ploče
18 = Pile (i pripadajuća im luka)
19 = perivoj (Posat)
20 = Brsalje, 20a = uvala Brsalje
21, 22 = Penaturi
23 = Vrata gradska s Pila
24 = Tvrđava Minčeta
25 = Jezuiti
26 = Prijeki
27 = Crkva sv. Nikole
28 = Danče
29 = Ponta
30 = Mala braća
31 = Bokar

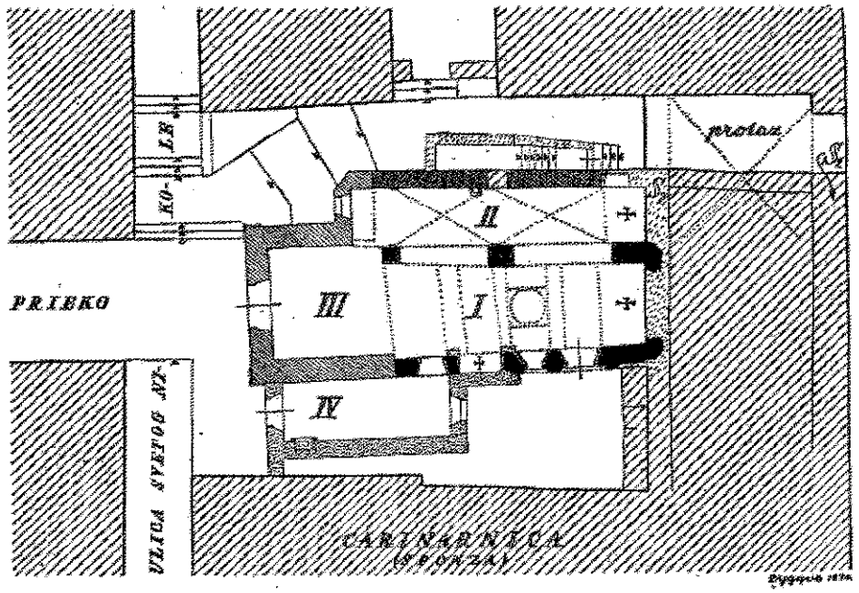
Slika II.

Slika III. Okolica Dubrovnika

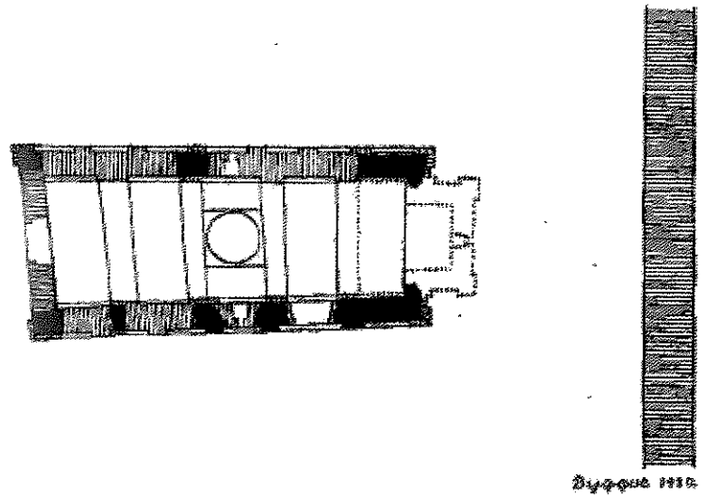

Slika IV. Pogled na Dubrovnik s Bosanke

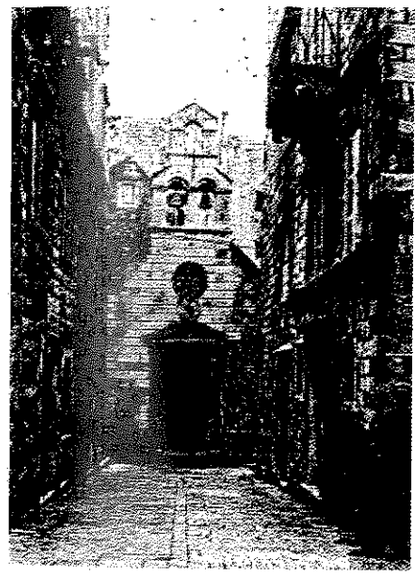

Slika V.

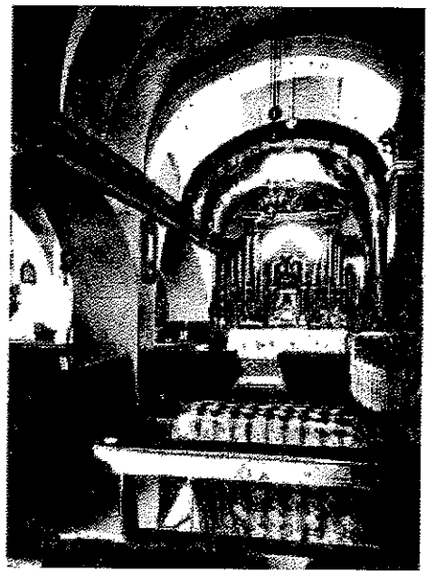
SV. NIKOLA NA PRIJEKOM

Slika VI. Period I (sa zidovima koji crkvu opasavaju)

Slika VII. Crkva sv. Nikole

Slika VIII. Unutrašnjost Crkve sv. Nikole